

EKONOMİK VE SOSYAL GÜÇLENME İÇİN

KADIN KOOPERATİFLERİ

**MW
MN**
| MEDITERRANEAN
WOMEN MEDIATORS
NETWORK |
TURKEY

Ocak 2023

KADIN KOOPERATİFLERİ ARAŞTIRMASI - 2023

HAZIRLAYAN

<https://kadinarabulucular.net/>

KATKIDA BULUNANLAR (A-Z)

Aşiyen Süleymanoğlu
Ayça Kiriş
Ayşe Betül Çelik
Birsen Atakan
Ceylan Özinel
Dilara Gök
Emine Uçak Erdoğan
Esra Dilek
Halenur Çalışan
Zeynep Alkış

ÇEVİRİ
Murat Özbek

TASARIM
İhsan Toy

DESTEKÇİ

<https://womenmediators.net/>

Akdeniz Kadın Arabulucular Ağı Türkiye Grubu, kadınların arabuluculuk, müzakere ve barış inşası süreçlerindeki rolünü kuvvetlendirmek ve bu mekanizmaların uygulanmasını sağlamak için bir araya gelmiş bir gruptur. Katılımcıları Türkiye'de toplumsal cinsiyet, çatışma çözümü ve barış inşası üzerine çalışan sivil toplum üyeleri, akademisyenler, arabulucular ve siyasetçilerden oluşmaktadır. Grubun hiçbir siyasi oluşum ve sivil toplum örgütü ile organik bir bağı yoktur. Grup, uluslararası bir oluşum olan Akdeniz Kadın Arabulucular Ağı çerçevesinde kurulmuştur.

Grubun amacı, toplumsal cinsiyete duyarlı çatışma çözümü, müzakere ve arabuluculuk konularında araştırmalar yapmak ve bu araştırmaların sonuçlarını kamuoyuyla paylaşmak; kadınların bu alanlarda yetkinliklerini artırmak için eğitimler sağlamak; uygulamalı çalışmalar geliştirmektir. Grup bu yollarla kadınların çatışma çözümü, arabuluculuk ve barış süreçlerine etkin katılımını sağlamayı hedefler.

BMGK 1325 kararı ile kadınların barış inşasındaki rolleri üye ülkeler ve uluslararası kurumlarca tanınmıştır. Buna rağmen ülkemizde kadınların çatışma çözümü, barış inşası ve arabuluculuk konularında yeterli görünürlükleri bulunmamaktadır. Oysa BMGK 1325 kararında da altı çizildiği üzere kadınların toplumsal cinsiyet eşitliği ve çatışmaların barışçıl dönüşümü için sunabileceği önemli katkılar vardır.

Akdeniz Kadın Arabulucular Ağı (MWMN), İtalyan Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanlığı tarafından Istituto Affari Internazionali (IAI) ve Women in International Security (WIIS) İtalya ile işbirliği içinde kadınların özellikle Akdeniz bölgesindeki arabuluculuk, barış yapımı ve barış inşası rolünü ve katılımını teşvik etmek için desteklenen bir girişimdir. 26 Ekim 2017'de Roma'da başlatılan MWMN, bugün 20 ülkeden 60'tan fazla kadın arabulucudan oluşan çok kuşaklı bir grubu bir araya getirmekte ve MWMN Sekreterliği koordinasyonunda eğitimler, akranlar arası bilgi alışverişi, savunuculuk ve sosyal yardım kampanyaları gibi birçok aktivite ile Türkiye Anteni gibi antenleri aracılığıyla yerel etkinlikler yürütmektedir.

Copyright © | Ocak 2023 | Bu rapor, İtalya Dışişleri ve Uluslararası İşbirliği Bakanlığı tarafından finanse edilen Akdeniz Kadın Arabulucular Ağı (MWMN) tarafından desteklenmiştir. Bu rapor, Akdeniz Kadın Arabulucular Ağı Türkiye Grubu tarafından Mediterranean Women Mediators Network desteğiyle hazırlanmıştır. İçeriğinden Akdeniz Kadın Arabulucular Ağı Türkiye grubu sorumlu olup, herhangi bir şekilde destekçi kurumun görüşlerini yansıtmamaktadır. Tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilmesi, bağlantı verilmesi şartı ile kısmen alıntı yapılabilir.

EKONOMİK VE SOSYAL GÜÇLENME İÇİN KADIN KOOPERATİFLERİ

Ocak 2023

İÇİNDEKİLER

YÖNETİCİ ÖZETİ: ARAŞTIRMA BİZE NE SÖYLÜYOR?	5
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ: ARAŞTIRMANIN AMACI	8
ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ	8
KOOPERATİF NEDİR VE NE İŞ YAPAR?	9
BİR KOOPERATİF HANGİ NİTELİKLERİ TAŞIMALI?	10
ULUSLARARASI KOOPERATİFÇİLİK İLKELERİ (“7 İLKE”)	10
İKİNCİ BÖLÜM	
KADIN KOOPERATİFLERİ VE KOOPERATİFLERİN KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ	12
KADIN KOOPERATİFLERİNİN KURULUŞ MOTİVASYONU	13
KOOPERATİFLERİN KADINLARIN GELİŞİMİNE ETKİLERİ	13
İSTİHDAM, EKONOMİK ÖZGÜRLÜK ve MESLEKİ GELİŞİM	14
EV DEN ÇIKMAK VE BİREYSELLEŞMEK	16
BİRLİK VE DAYANIŞMA DUYGUSU	18
DİJİTAL OKURYAZARLIK	19
KÜLTÜREL AKTARIM	20
“ORTAK AKIL” KÜLTÜRÜ	21
BAŞARI HİKÂYELERİ	21
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ ve KADIN KOOPERATİFLERİ	23
KAMUSAL ALANA DAHİL OLMA ve ERKEKLERLE EŞİT POZİSYONDA HİSSETME	23
EKONOMİK ŞİDDETEN SIYRILMA	24
BİLİNÇ ARTIŞI ve “ŞİDDETİ TANIMA”	24
EV İÇİ İŞLERDE GÖREV PAYLAŞIMI	24
EĞİTİMLER VE BİLİNÇLENDİRME ÇALIŞMALARINI	25
ATAERKİ YAPIDAN SIYRILMA	26
KENDİ KENDİNİ YÖNETME	26
YERELDEKİ KADINLARIN KATILIMI	27
KADIN DÜŞMANLIĞI İLE MÜCADELE	27
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
KURUMLARLA İLİŞKİLER VE BÖLGELER ARASI DİYALOG	29
YEREL YÖNETİMLE VE KAMUYLA İLİŞKİLER	29
KURUMLAR VE BÖLGELER ARASI DİYALOG, SİVİL TOPLUMLA İLİŞKİLER	30
BEŞİNCİ BÖLÜM	
SORUNLARA YAKLAŞIM	33
KADIN KOOPERATİFLERİNİN TÜRKİYE’NİN SORUNLARINA BAKIŞ AÇISI	34
ALTINCI BÖLÜM	
SONUÇ VE ÖNERİLER	37
SORUNLARIN ÇÖZÜMÜNE DAİR ÖNERİLER	38

YÖNETİCİ ÖZETİ

Araştırma Bize Ne Söylüyor?

Ekonomik ve Sosyal Güçlenme İçin Kadın Kooperatifleri kapsamında yapılan görüşmeler ve gözlemler sonucunda, kadın kooperatiflerinin topluma mal ve hizmet sunan, ortaklarına küçük de olsa gelir sağlayan ve “ne kadar iş o kadar kazanç” formülüyle kadın yoksulluğunu önlemede rol oynayan yapılar olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kadın kooperatiflerinin kurulmasındaki temel motivasyon kaynağının; evde kendi kısıtlı imkânlarıyla üretim yapan kadınların emeklerini maddi kazanca dönüştürecek şekilde değerlendirmek olduğu görülüyor. Araştırma, yapılan görüşmelere dayanarak, kadın kooperatiflerinin çoğunlukla herhangi bir sermayeden güç almadan, kadınların kendilerine iş alanı yaratma çabasıyla kurulduğunu ortaya koyuyor.

Kadın kooperatifleri, kadınlara ekonomik özgürlük kazandırdığı gibi kadınlar arasındaki dayanışmayı pekiştirerek toplumsal cinsiyet eşitliğine katkıda bulunuyor.

Kadın kooperatifleri, kadınlar için ekonomik özgürlüğü ve istihdamı tesis ettiği gibi, sosyal ağ ve dayanışma alanı işlevi de görüyor. Kooperatif deneyimi ile dayanışmanın kadınların hayatına kattığı ekonomik özgürlük, mesleki gelişim, evden çıkma motivasyonu, bireyselleşme, birlik ve dayanışma duygusunun artması, dijital okuryazarlık becerilerinin gelişmesi, kültürel aktarım ortamlarının yaratılması ve ortak akıl kültürü oluşturulması gibi kazanımlar, gözle görülür şekilde kadınların güçlenmesine destek oluyor. Kooperatiflerin aynı zamanda, şehrin diğer kadınları açısından, kendileri kooperatife katılmasa bile kendilerine ait dükkân açmaları ve ticarete girmeye cesaret etmeleri gibi “ilham verici” sonuçları da oluyor.

Diğer yandan, kooperatiflerin kadınlara açtığı ekonomik özgürlük alanının bir tür “özgürlüklerini satın alma” biçimine dönüştüğü de görülüyor. Kooperatifçilik faaliyetlerine baş-

langıçta muhalefet eden erkekler, kadınların kazandıkları paraların kayda değer miktarlarda olduğunu gördükçe muhalefetlerini çekip desteğe başlıyor. Kadın kooperatifleri, bunun gibi toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına dair birçok alanda kadınlara ve buldukları bölgelerdeki “kadın algısına” olumlu katkılar sağlıyor. Örneğin; kooperatifler ev hanımlarına evden çıkma, eve ne zaman girip çıkacağına kendi karar verme, iş için ayıracağı zamanla ev işleri için ayıracağı zamanı kendi inisiyatifiyle birbirinden ayırma gibi kazanımlar sağlayarak bireyselleşme imkânı sunuyor. Kamusal alana dahil olmak ve erkeklerle eşit pozisyonda hissetmek kadına, ekonomik şiddetten sıyrılmak, bilinç artışı ve şiddeti tanımak, ev içi işlerde görev paylaşımı, eğitimler ve bilinçlendirme çalışmaları, ataerki yapıdan sıyrılmak, kendi kendini yönetmek, yereldeki kadınların katılımı ve kadın düşmanlığı ile mücadele gibi konularda önemli katkılar sağlıyor. Bununla birlikte, kadınlar, kooperatif çalışmalarından sonra hem aile içinde hem de toplumda daha fazla saygı görmeye başladıklarını beyan ediyor.

Kadınlar arasında oluşan dostluk ağları, farklı kırılğan grupların da güçlenmesine vesile oluyor.

Kooperatif yapılanmalarının en dikkat çekici yanınının, ekonomik destekle beraber, kadınlar arasında dostluk bağlarının oluşmasını ve güçlenmesini sağlamaları olduğu görülüyor. Örneğin; kooperatiflerin, şiddet gören kooperatif üyelerinin bilinçlendirilmesi, yasal haklarının öğretilmesi ve gerekli durumlarda yasal haklarının birlikte aranması, eşinden ya da başkalarından korktuğu için ev içi şiddete boyun eğen kadınların desteklenerek kurtarılması gibi fonksiyonları var.

Bununla birlikte, kadın kooperatiflerinin “görünmeyen” ama çok önemli bir işlevi daha var;

o da dezavantajlı grupları kapsamı. Bu işlevin altını çizen bazı kooperatif üyeleri, engelli bireylere kooperatif çatısı altında yer verdiklerini ya da yaşı çok ilerlemiş ve sisteme dahil olmak isteyen kadınları içlerine aldıklarını, hepsine çalışma imkânı tanıdıklarını belirtiyor. Bu anlamda kadın kooperatifleri çatısı altında başlayan ilişkilerin bir yandan da şehrin göçmenlerine kucak açtığı görülüyor.

Yerel yönetimlerin kadın kooperatifleriyle olan ilişkilerinin, yasal bir düzenlemeyle daha sürdürülebilir olmasına ihtiyaç var.

Görüşmelerde ülke genelinde kadın kooperatiflerinin “belediye ya da valilik desteği ile kurulan kooperatifler” ve “bağımsız kooperatifler” olarak ikiye ayrıldığı gözlemleniyor. Bu ayrım, kooperatiflerin yerel yönetimlerle ilişkileri üzerinde belirleyici rol oynuyor. Öte yandan, yerel yönetimlerin ya da mülki amirliklerin devletin verdiği hibeleri almak ya da kadın istihdam oranını kâğıt üzerinde yükseltmek üzere manuel olarak kooperatif kurduklarını, açıkça, kooperatifleri nicelik olarak artırıyor ancak nitelik olarak güçsüzleştiriyor ve sürdürülebilir olmasını engelliyor.

Bununla birlikte, belediyelerin kadın kooperatiflerine verdikleri desteklerin, belediye yönetimi değiştikçe farklılık gösterdiği görülüyor. Bu durumun en çarpıcı örnekleri, kayyım ile yönetilen Güney ve Doğu Anadolu Bölgesi’ndeki kadın kooperatiflerinde yaşanıyor. Atanan kayyımların seçilmiş belediye başkanının çalıştığı kurumlarla iletişimi kestiği, yeni örgütlenmelere destek verdiği, bu nedenle bazı kurumların piyasa sıkıntısı yaşadığına dair örnekler dile getiriliyor. Kadın kooperatiflerinin talepleri arasında; belediyelerin kooperatiflerle ortaklığının yasaklanması ve her gelen belediyenin hiçbir kooperatifi ayırmadan hepsine aleni destek olmasının yasa ile zorunlu tutulması yer alıyor.

Kadın kooperatiflerinin en büyük destekçileri yine kadın kooperatifleri.

Kadın kooperatiflerinin en büyük destekçilerinin yine kadın kooperatifleri olduğu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerden anlaşılıyor. Kooperatifler birbirlerini; kuruluş aşamasında bilgi paylaşımı, kurulduktan sonra da devam eden mevzuat, prosedür gibi konularda deneyim paylaşımı ve yol gösterme, birbirleriyle ürün takası ve kendilerinde bulunmayan ürünler için müşterileri diğer kadın kooperatiflerine yönlendirme gibi konularda destekliyor. Bazı şehirlerde veya ilçelerde kooperatifler arası iletişimin epey ilerlemiş olduğu, adeta “görünmez bir antlaşma” ile bir dayanışma ağı kurulduğu görülüyor.

Yapılan görüşmelerde kadın kooperatiflerinin destek gördükleri sivil toplum kuruluşları arasında başlıca iki kuruluş dikkat çekiyor: Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı (KEDV) ve onun kurduğu SİMURG. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde, kooperatiflerin bu iki sivil toplum örgütünden eğitim desteği, ürün satışı için sanal ve reel pazar desteği, kapasite geliştirme eğitimi ve liderlik eğitimi gibi programlar aldıkları görülüyor.

Alandaki sorunlar

Kadın kooperatifçiliğinin irili ufaklı pek çok sorunu ve sıkıntısı olduğu söylenebilir fakat bunlardan en öne çıkan üç ana başlık şunlar: Fon yetersizliği/maddi destek bulamama, mevzuat ve yöntem belirsizliği ve siyasi yapılanmaların kooperatiflere müdahalesi. Kadınların güçlenmesi ve sahaya çıkması için önemli bir nosyon üstlenen kadın kooperatifleri, bir miktar yasal düzenleme ve maddi destekle Türkiye’de kadınların yaşamlarında çok daha büyük olumlu etkiler yaratarak daha saygın ve etkili bir pozisyona kavuşabilir.

Öte yandan, kadın kooperatiflerinin bir diğer açmazı da sadece “kadınlara mahsus” iş alanlarının içine sıkışması tehlikesi. Ev yemekleri, el işleri, baklava börek yapımı gibi alanlarda faaliyet gösteren onlarca kooperatife karşın mimar kadınlar kooperatifi, eczacı kadınlar kooperatifi gibi mesleki kooperatiflere rastlanmıyor.

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ: ARAŞTIRMANIN AMACI

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE YÖNTEMİ

KOOPERATİF NEDİR VE NE İŞ YAPAR?

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı

“Ekonomik ve Sosyal Güçlenme İçin Kadın Kooperatifleri” Akdeniz Kadın Arabulucular Ağı Türkiye Grubu tarafından 2022 yılında Akdeniz Kadın Arabulucular Ağı'nın desteğiyle¹ yürütüldü. Akdeniz Kadın Arabulucular Ağı Türkiye Grubu², kadınların arabuluculuk, müzakere ve barış inşası süreçlerindeki rolünü kuvvetlendirmek ve bu mekanizmaların uygulanmasını sağlamak için bir araya gelmiş bir topluluk. Grubun amacı, toplumsal cinsiyete duyarlı çatışma çözümü, müzakere ve arabuluculuk konularında araştırmalar yapmak ve bu araştırmaların sonuçlarını kamuoyuyla paylaşmak; kadınların bu alanlarda yetkinliklerini arttırmak için eğitimler sağlamak ve uygulamalı çalışmalar geliştirmek. Grup, bu yollarla kadınların çatışma çözümü, arabuluculuk ve barış süreçlerine etkin katılımını sağlamayı hedefliyor. Ağın katılımcıları; Türkiye’de toplumsal cinsiyet, çatışma çözümü ve barış inşası üzerine çalışan sivil toplum üyeleri, akademisyenler, arabulucular ve siyasetçilerden oluşuyor.

Ekonomik ve Sosyal Güçlenme İçin Kadın Kooperatifleri, Akdeniz Kadın Arabulucular Ağı Türkiye Grubu tarafından, Türkiye’nin farklı bölgelerindeki kadın kooperatifleri temsilcilerine arabuluculuk ve müzakere eğitimleri düzenlemek, onları temas etmedikleri bölgelerdeki kadınlarla bir araya getirerek toplumsal barış süreçleri ve diyaloga katkı sunmak amacıyla yürütülen projenin ilk adımı olarak tasarlandı. Araştırma, temelde kadın kooperatiflerinin mevcut durumunu ve alanda yaşanan sorunları incelemek, kamu kurumları ve diğer paydaşlarla olan iletişim, ilişki ve diyalogunu irdelemek ve kadın kooperatiflerinin kadınlar üzerindeki etkisini anlamak üzere yürütüldü. Bu doğrultuda araştırma; mevcut durumu incelerken, kadın kooperatiflerinin yerel yönetim-kamu-sivil toplumla ilişkilerine, koope-

ratif çalışmalarının kadınların güçlenmesine, dayanışmasına, toplumsal cinsiyet eşitliği etkisine ve toplumsal barışa katkısına odaklanıyor.

Araştırmanın Kapsamı ve Yöntemi

Ekonomik ve Sosyal Güçlenme İçin Kadın Kooperatifleri raporu, niteliksel yöntemlerle elde edilen çıktılar ve bu doğrultuda ortaya konan tespitlerin analizinden oluşuyor. Rapor, Mart-Mayıs 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ve odak grup toplantıları çıktılarını içeren saha araştırması ile arşiv taraması yöntemi sonucu elde edilen tespitleri içeriyor.

Araştırma kapsamında, farklı disiplinlerden gelen 6 ağ üyesi; 7 bölgedeki 14 ilde, 37 kadın kooperatifine ulaşarak farklı kademelerde yer alan 70 üye ile görüşmeler yaptı. Bu görüşmelerde, kadın kooperatiflerinin nasıl kurulduğu, kooperatiflerin kadınlara olan katkıları, işleyişte yaşanan sorunlar ve bu sorunların nasıl çözüldüğü, kadın kooperatiflerinin Türkiye’nin meselelerine bakışları, yerel yönetim-kamu-sivil toplum ve diğer kooperatiflerle ilişkileriyle ilgili yapılandırılmış soruların yanı sıra, kadınların deneyimleri ve yerel dinamikler doğrultusunda ek sorular yöneltildi. Bununla birlikte, kooperatif çalışmalarıyla ilgili katılımcı gözlem çalışmaları da yapıldı.

Görüşülen kooperatifler ve üyeleri; yaş, siyasi görüş, yaşam tarzı, eğitim durumu, medeni hal gibi demografik özelliklerine göre seçilerek, örneklem yapısının ekonomik ve sınıfsal olarak çeşitlilik göstermesine özen gösterildi.

1. <https://womenmediators.net/>

2. <https://kadinarabulucular.net/>

Kooperatif Nedir ve Ne İş Yapar?

Kooperatif kelimesi kökenini Latince “iş birliği” anlamına gelen cooperatio kelimesinden alır. Kooperatifler, ortaklardan müteşekkil; ortaklarının ekonomik, kültürel ve sosyal alanlardaki ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan yapılardır. Uluslararası Kooperatifler Birliği’nin (ICA) yaptığı tanıma göre³ kooperatif, “Müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla gönüllü olarak bir araya gelen kişilerin ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaç ve isteklerini karşılamak için oluşturduğu özerk teşkilat” anlamına geliyor. Tüm dünyada 179 yıldan beri örnekleri görülen kooperatifler bugün direkt ya da dolaylı olarak 250 milyon insanı istihdam ederken 1 milyardan fazla üyesi olduğu kaydediliyor.⁴ Türkiye’de de kooperatifler 150 yılı aşkın zamandır varlık gösteriyor.⁵

Tarihsel olarak bakıldığında, kooperatif davranışı, birlikte iş yapma ve birleşke oluşturma eğilimi, insanlığın geçmişi kadar eski. İnsanlık, doğanın kendisine yarattığı güçlükleri yenmek ve ekonomik açıdan yarar sağlamak için birlikte hareket etmeyi keşfettiğinden beri bir şekilde kooperatifleşti. Fakat modern ve kurumsal anlamda ilk kooperatif hareketi, 28 dokuma işçisi tarafından 1844 yılında İngiltere’de başlatıldı.⁶ Diğer yandan Fransa’da 1831 yılında marangoz kooperatifi kurulmuş, 1835’te tüketim kooperatifi kurulmuştu. Almanya’da 1849’da esnaf ham madde alım kooperatifi, 1850’de esnaf kredi kooperatifi kuruldu.⁷

Kooperatifler kurulurken amaç; birlikte emek

3. <https://bit.ly/2AOAsz6> “A cooperative is an autonomous association of persons united voluntarily to meet their common economic, social and cultural needs and aspirations through a jointly-owned and democratically-controlled enterprise.”

4. <https://bit.ly/3XkALJZ>

5. <https://bit.ly/3QpBrLA>

6. <https://bit.ly/3XkALJZ>

7. <https://bit.ly/3ZkpyL3>

veren insanların emeğini kazanca dönüştürmek ve kazancı da eşit şekilde bölüşerek âdil bir çalışma düzeni tesis etmektir. Bugün bu formülün hâlâ işe yaradığı görülüyor. 2008’de ICA’nın açıklamasına göre, dünyanın en büyük 300 kooperatifinin toplam cirosu 1,6 trilyon dolara ulaşıyordu. Bu görkemli sayı, dünyanın 9. büyük ekonomisinin gayrisafi yurt içi millî hasıla rakamıyla denkti.⁸

Kooperatiflerin en önemli niteliklerinden biri de üyeleri arasında hiçbir sosyal, politik, ırksal ya da dinî ayırım yapmadan yararlanmak isteyen herkese açık olması. Kuruluşun sorumluluklarını yerine getirmeyi kabul eden herkese açık olan kooperatif yapısı, aynı zamanda isteyenlerin özgürce ayrılabilmesi imkânını da sunuyor.

Kooperatiflerde gönüllülük ve açık üyelik ilkesi esastır. Peki kooperatifler ne işe yarar? Ana hatlarıyla tarif etmek gerekirse bir kooperatif; ürün ve hizmet sağlar, istihdam olanakları sağlar ve atıl kaynakları yeniden ekonomiye kazandırır.

8. <https://bit.ly/3WVvqYK>

Kooperatif Hangi Nitelikleri Taşımalıdır?

Kooperatifler, toplumsal kalkınmayı geliştiren ve ticari işletmeler için temel teşkil eden özgün bir modele dayanır. Bir çeşit “yoksulluktan çıkış yolu” olarak formüle edilebilir. Yapılanmanın gerçekten kooperatif kategorisine dahil edilmesi için 3 önemli niteliği taşıması gerekir:

1) Sahipleri ancak ortaklarıdır. Bir kooperatif ortaklarına hizmet eder ve ortakları tarafından, müştereken yönetilir.

2) Kendi kendine yetmesi gerekir. Kendi sorumluluğunu alır, kaynaklarını sağlar; demokrasi ve adalet ilkelerine bağlı olarak kazancını bölüştürür.

3) Kooperatifçiliğin, Uluslararası Kooperatifler Birliği tarafından kabul edilmiş yedi ilkesi vardır. Her kooperatifin bu yedi ilkeye uygunluk sağlaması gerekir. Bu tanımda kooperatiflerin temel değerleri olarak, kendi kendine yardım, kendi kendine sorumluluk, demokrasi, eşitlik, adalet, dürüstlük ve dayanışma sıralanmaktadır.

Uluslararası Kooperatifçilik İlkeleri (7 İlke)*

1. Gönüllü ve herkese açık ortaklık

Kooperatifler; ırk, dil, din, cinsiyet ve siyasal görüş ayrımı gözetmeksizin, hizmetlerinden yararlanabilecek ve ortaklığın sorumluluklarını kabule razı olan herkese açık, gönüllü kuruluşlardır.

2. Ortaklar tarafından gerçekleştirilen demokratik denetim

Kooperatifler, politika oluşturma ve karar alma süreçlerine katılan ortaklarca denetlenen demokratik kuruluşlardır. Seçilmiş temsilci olarak hizmet edenler, ortaklara karşı sorumludur. Birim kooperatif kuruluşlarında ortaklar eşit oy hakkına sahiptir. Diğer düzeydeki kooperatif kuruluşlarında ise oy hakkı demokratik bir yaklaşımla düzenlenir.

3. Ortakların ekonomik katılımı

Ortaklar, kooperatiflerinin sermayesine adil bir şekilde katkıda bulunur ve bunu demokratik olarak yönetirler. Bu sermayenin en azından bir kısmı genellikle kooperatifin ortak mülkiyetidir. Çoğunlukla ortaklar, üyeliğin bir koşulu olarak taahhüt edildiği üzere (var ise) sermaye üzerinden kısıtlı miktarda gelir elde ederler. Ortaklar gelir fazlasını, muhtemelen “en azından bir kısmı taksim olunamaz kaynaklar” oluşturma yoluyla kooperatiflerini geliştirme, kooperatifle yapmış oldukları işlemlerle orantılı olarak ortaklarına kâr sağlama ve ortaklarca onaylanan diğer faaliyetlere destek olmak gibi amaçların biri ya da

tamamı için ayırırlar.

4. Özerklik ve bağımsızlık

Kooperatifler özerk, kendi kendine yeten ve ortaklarınca yönetilen kuruluşlardır. Kooperatifler, hükümetler dâhil olmak üzere diğer kuruluşlarla bir anlaşmaya girmeleri ya da dış kaynaklar yoluyla sermayelerini artırmaları durumunda, bunu kooperatiflerin özerkliğini sürdürecektir ve ortaklarının demokratik yönetimini koruyacak şekilde gerçekleştirirler.

5. Eğitim, öğrenim ve bilgilendirme

Kooperatifler, ortaklarına, seçilmiş temsilcilerine, yöneticilerine ve çalışanlarına kooperatiflerinin gelişimine etkin şekilde katkıda bulunabilmeleri için eğitim ve öğretim imkânı sağlar. Kooperatifler genel kamuoyunu -özellikle de gençleri ve kamuoyunu oluşturanları- iş birliğinin şekli ve yararları konusunda bilgilendirirler.

6. Kooperatifler arasında iş birliği

Kooperatifler, yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası oluşumlarla birlikte çalışarak ortaklarına daha etkin şekilde hizmet eder ve kooperatifçilik hareketini güçlendirir.

7. Topluma karşı sorumlu olma

Kooperatifler, ortaklarınca onaylanan politikalar aracılığıyla toplumlarının sürdürülebilir kalkınması için çalışırlar.

* <https://bit.ly/3vU1YqU>

İKİNCİ BÖLÜM

KADIN KOOPERATİFLERİ VE KOOPERATİFLERİN
KADINLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

KADIN KOOPERATİFLERİNİN KURULUŞ
MOTİVASYONU

KOOPERATİFLERİN KADINLARIN
GELİŞİMİNE ETKİLERİ

Kadın Kooperatifleri ve Kooperatiflerin Kadınlar Üzerindeki Etkileri

Kadın kooperatifleriyle ilgili değerlendirmelerden önce; Türkiye'deki kadın istihdamına baktığımızda parlak olmayan bir manzara ile karşılaşırız. Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) verilerine göre, kadınların 2015'te iş gücüne katılım oranı yalnızca %31,5.⁹ Bu oran, BRICS (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkeleri, OECD ve Avrupa Birliği (AB) üyesi gibi üst-orta gelirli ülkelerle kıyaslanmayacak kadar düşük (Boudet et al. 2014). AB'de kadınların iş gücüne ortalama katılım oranının %51,3 (Eurostat, 2015) olduğu göz önüne alındığında manzara daha net ortaya çıkıyor.

Kadın istihdamının artırılması için en etkili modellerden olan "Kadın Kooperatifi"nin dünya çapında kabul görmüş net bir tanımı yok. Kadınlar tarafından kurulmuş, kadınların işlettiği ve kadın istihdamına yönelik gelir getirici faaliyetler yürüten kooperatifler olarak tarif edilebilir. Kadın yoksulluğunu azaltmak ve kadın emeğini değerlendirmek amacıyla kurulan kadın kooperatifleri, genel kooperatif yapılanmasına göre hem dünyada hem de Türkiye'de yeni sayılabilecek bir model. Kadın kooperatifleri, yalnızca ekonomik amaçlı ve yalnızca sosyal amaçlı kurumsal yapılar arasındaki sınırı aşan örgütlenmelerdir. Burada kooperatif, genel olarak kabul edilen tanımıyla "müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme yoluyla, ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve arzularını karşılamak için gönüllü olarak bir araya gelmiş kişilerin özerk birliği"dir (ICA, 2015).

Türkiye'de Kadın Kooperatifleri Birliği (SİMURG) tarafından yapılan kadın kooperatifi tanımı ise şöyle: "İhtiyaç ve öncelikler temelinde hizmet geliştirmek üzere yerel kadın grupları tarafından oluşturulan yapılardır."¹⁰ Kadın kooperatiflerinin ortakları da üyeleri de sadece kadınlardır.

Türkiye'de 85 bin kooperatif var ve 8 milyonun üzerinde¹¹ ortağı bulunuyor. Kadın kooperatiflerinin sayısı 702, üye sayısı ise 12 bin civarında.¹²

Türkiye'de ilk kadın kooperatifi 1999 yılında kuruldu.¹³ Kadın kooperatifi modelleri 2000'lerin başlarında görülmeye başlandı. Kadın kooperatifleri, kadınların iş gücüne katılımını artırmak, kadınlar için sosyal ve kültürel faaliyetler geliştirmek, kadınları korumak, desteklemek, sağlıklı bir çevrede yaşamalarını sağlamak amacıyla kadın girişimciler ve tabandan gelen talepler doğrultusunda kurulmaya başladı. Artık Türkiye'de bir kadın kooperatifi sektöründen söz etmek mümkün. Kadın kooperatiflerinin topluma mal ve hizmet sunan, ortaklarına küçük de olsa gelir sağlayan ve "ne kadar iş o kadar kazanç" formülüyle kadın yoksulluğunu önlemede rol oynayan yapılar olduğu rahatlıkla söylenebilir. Kadın kooperatifleri ekonomik ve sosyal kalkınma açısından sürdürülebilir, geçerli ve etkili bir yapılanma biçimi olduğunu kanıtlamış, özellikle istihdam olanaklarından uzakta bulunan yereldeki kadınları iş sahibi yaparak hem sosyal hem de ekonomik anlamda desteklemiştir. Bugün kadın kooperatifleri sektörü, ülke genelinde ortaklarına ve topluma ürün ve hizmet sağlıyor, ancak etkililikleri ve büyümeleri açısından güçlükler yaşıyor.

Kooperatifler, yaygın kanının aksine kâr amacı güder. Sivil toplum kuruluşu değillerdir; bir kooperatifi amacı öncelikli olarak ortaklarının emeğini satışa ve kâra dönüştürmektir. Her üye kooperatifi başarısından eşit olarak paydaş olur, bu da her üyenin başarı için aynı kararlılık ve aidiyet hisleriyle emek vermesi anlamına gelir. En azından bu tanım, teoride bu şekildedir. Ancak pratikte kadın kooperatiflerinin Türkiye'nin dört

9. <https://bit.ly/3Cvfe99>

10. <https://bit.ly/3XftkDz>

11. <https://bit.ly/3ZzVLyn>

12. <https://bit.ly/3ZzVLyn>

13. <https://bit.ly/3XftkDz>

bir yanında sivil toplum kuruluşu görevi gördüğü de yadsınamaz. Kadınların sosyalleşmeleri, meşru bir zeminde evden çıkabilmeleri, ev içi şiddeti şikâyet edebilecek ilişkiler kurabilmelerinin yanında bazı özel örneklerde kooperatifler tek başına sivil inisiyatif alıp toplumsal farkındalık da başlatır. Van'da faaliyet gösteren Yaşam Kadın Çevre Kültür ve İşletme Kooperatifi'nin (YAKA-KOOP)

bölgede yaygın olan çocuk yaşta, erken ve zorla evlendirilen çocuklar sorunuyla mücadele etmek için proje başlatıp başarılı olması bunun örnekliklerindedir. Proje kapsamında kooperatif kuruluşları köy ve ilçeleri dolaşıp halkı bilinçlendirmiş, düğün sektöründeki müzik, gelinlikçi ve kuaför gibi çalışanlara "18 yaş altında gelin saçı taramıyoruz" gibi levhalar astırmıştır.

Kadın Kooperatiflerinin Kuruluş Motivasyonu

Kadın kooperatifleri, öncelikli olarak, toplumun en dezavantajlı gruplarından biri olan kadınların erkek egemen toplum düzeninde yerleşik hale gelen ikincil rollerinden kurtulup istihdam edilebilmesi amacıyla kurulur. Kadınlara iş alanı açma, bölgesel olarak üretilen gıdaların üretim kalemlerine dönüştürülmesi, bölgelerin yerel işaretli ürünlerinin pazarlanması, evlerde üretilen el sanatlarının pazara açılması, organik gıdaların tüketiciyle buluşması gibi nosyonlar üstlenerek, ülke genelinde istihdam ağının dışında kalan kadınlara iş imkânı sağlamayı hedefler.

Kooperatiflerin kuruluş hikâyeleri farklı farklıdır. Her ne kadar kurulduktan sonra birbirine benzer mekanizmalara dönüşmüş olsalar da kurulmayı doğuran sebepler kişilerin durumlarına, yaşadıkları şehirlere, ürettikleri ürünlere ve ticari işletmeye dönüşme konusuna bakış açılarına göre farklılık gösterir:

- Yapılan görüşmelerde kooperatiflerden birinin öncelikle "e-ticaret" sitesi olarak kurulduğu, daha sonra kooperatifleşme konusunun gündeme geldiği görülüyor.
- Bir başka kooperatif ise büyük zincir marketlerden birine ürün vererek ticarete atıldıklarını, sonrasında kooperatifleştiklerini

belirtiyor.

- Bazılarının, köydeki ya da ilçedeki kadınları desteklemek isteyen ve aynı zamanda kendi sosyal sorumluluk misyonunu yerine getirmek isteyen özel şirketlerin teşvikiyle kurulduğu belirtiliyor.
- Birkaç kooperatif ise, köydeki ya da ilçedeki kadınların ürünlerini gören valiliklerin ya da belediyelerin teşvik ve desteğiyle kurulmuş yapılardan oluşuyor.
- Halk Eğitim'in kurslarında tanışıp bir araya geldikten sonra kooperatif kurma teşebbüsünde bulunanlarca kurulmuş kadın kooperatifi örneği de mevcut.
- Hediyeelik eşya satma amacıyla sabun üretirken bilinçli bir şekilde kooperatifleşmek üzere yola çıkan grup örneği de yer alıyor.

Kadın kooperatiflerinin kurulmasında temel hareket noktasının "fazla miktardaki üretimi değerlendirme" olduğu görülüyor. Kadınlar, Türkiye'nin yedi bölgesinde de kendi bölgelerinde yetişen tarım ürünleri veya bölgeye mahsus el sanatlarını evde "el işi" olarak yapıyor.

Ev yapımı makarna, tatlı, salça, reçel, mantı, nar ekşisi gibi gıda ürünleriyle takı, süs eşyaları, tülbent, örtü, iğne oyası, dantel gibi geleneksel sanatlar, kadın kooperatiflerinin üretim sahalarında başı çeken ürünler. Türkiye’de hem bir kültürel alışkanlık hem de boş zaman değerlendirme saikiyle ortaya çıkan el yapımı ürünler, bu ürünlere erişim imkânı kısıtlı olanlar tarafından talep görüyor. Kadın kooperatiflerinin kurulmasındaki temel motivasyon kaynağının, evde kendi kısıtlı imkânlarıyla üretim yapan kadınların emeklerini maddi kazanca dönüştürecek şekilde değerlendirmek olduğu söylenebilir.

Kooperatiflerin kuruluş hikâyelerinde de genellikle, yukarıda sözü edilen potansiyeli gören ve bu potansiyeli kurumsallaştırma konusun-

da kadınları bir araya toplayan, cesaretlendiren, önderlik eden kişilerin ve kurumların var olduğu gözlemleniyor. Görüşmecilerden biri bölgelerinde yaşayan kadınların uzun zaman boyunca evlerinde aktif olarak üretim yaptığını ama aralarından birinin bu üretimleri pazara çıkarmak üzere diğerlerini de teşvik ettiğini ifade ediyor. Bir başkası da kadın kooperatiflerini “çok değerli bir taban hareketi” olarak tanımlıyor. Bu kişi *“Hiçbirimiz zengin kadınlar değildik ama ne istediğimizi biliyorduk; sıfır sermayeyle, emeğimize, gücümüze güvenerek bu yola çıktık”* ifadeleriyle yola çıkış öykülerini aktarıyor. Görüşülen kadın kooperatiflerinin çoğunlukla herhangi bir sermayeden güç almadan, kadınlardan kendilerine iş alanı yaratma çabasıyla kuruldukları görülüyor.

Kooperatiflerin Kadınların Gelişimine Etkileri

Daha önce de belirtildiği üzere kadın kooperatifleri kadınlar için ekonomik özgürlüğü, istihdamı tesis ettiği gibi; sosyal ağ ve dayanışma alanı işlevi de görüyor. Kooperatif deneyimi ve dayanışmanın kadınların hayatına olan katkılarını: *İstihdam, Ekonomik Özgürlük ve Mesleki Gelişim, Evden Çıkmak ve Bireyselleşme, Birlik ve Dayanışma Duygusu, Dijital Okuryazarlık, Kültürel Aktarım ve Ortak Akıl Kültürü* başlıkları altında değerlendirmek mümkün.

İstihdam, Ekonomik Özgürlük ve Mesleki Gelişim

Kooperatife başlamadan önce evde kendi başına üretim yapan ve ürünlerini akrabalar, komşular gibi sosyal ağlar üzerinden satışa sunan kadınlar, genellikle ürünlerinin rayicinden daha düşük miktarda ve düzensiz aralıklarla para kazanıyor. Kooperatifler, üretilen ürünlerin düzenli gelire dönüşeceği şekilde bir kurumsallaşmayı sağlıyor, bu da kadınların “düzenli para kazanan” çalışanlara dönüşmesine olanak tanıyor. Kooperatif kurucuları ve üyeleri, kendilerini, Türkiye’nin is-

tihtam sorununun azalmasına destek veren bir pozisyonda konumlandırıyor. Kooperatif üyesi bir kadın “Biz burada bir kooperatif kurduğumuzda yoksulluk, istihdam gibi sorunların çözümüne bir nebze destek sağlamış oluyoruz” sözleriyle bu yaklaşımlarını ortaya koyuyor.

Görüşülen kadınlardan bazıları iş yaşamında kadınlara istihdama yönelik alan açılmadığından yakınıyor. Bir kuruma çalışmak için müracaat

eden kadınların, sadece kadın olmaktan ötürü reddedilmesinin yaygın olduğuna işaret ederek kadınların “medeni hâl” engeline takıldığını hatırlatırken, durumu şu şekilde ifade ediyor: *“Bekâr bir kadının evlenme ve işi bırakma ihtimali, evli bir kadının çocuk sahibi olma ve işi aksatma ihtimali, doğum izni gibi başlıklar, özellikle yönetici pozisyonlara kadınların getirilmemesi hatta işe alınmaması”*.

Diğer yandan kooperatifler üyeleri dışında, “yararlanıcı” adı verilen, kooperatife üye olmaksızın dışarıdan parça başı iş yapan kadınlara da gelir sağlıyor. Örneğin Nallıhan’daki kadın kooperatifinin 19 üyesi olmasına rağmen dışarıdan iş yapan 250 yararlanıcısı olduğu belirtiliyor.

Bazı kooperatifler, çalıştıkları iş sahası gereği mevsimsel olarak dışarıdan gelen kadınlara dönemsel iş veriyor, bu da o kadınların ek gelir kazanmasına vesile oluyor. Öte yandan, kooperatife katılım şartı olarak ürünlerin tamamen el emeği olması koşulu konan bir kooperatifte, hazır materyal içeren ürünlerin kabul edilmediği de belirtiliyor.

Kooperatiflerin kadınların ekonomik özgürlük kazanmasındaki rolü, yapılan görüşmelerde çok çeşitli örneklerle ve ifadelerle ortaya çıkıyor.

“Çocuklarım için lazım olduğunda kendi bütçemden harcama yapabiliyorum”, “Eşimle bir yere gideceğimiz zaman yol masraflarını ben karşılayabiliyorum”, “Kendi hesabımdan çocuklarıma bayram harçlığı yolladım, kendimi daha güçlü hissettim”, “Evde eşimle iletişimim güçlendi”

Yukarıdaki gibi söylemlerin işaret ettiği üzere, kadınların kendi potansiyellerini keşfettikleri ve öz güven kazandıkları söylenebilir.

Diyarbakır’dan bir katılımcı, kooperatifin kuruluş sürecinde mali müşavir desteği almak istedik-

lerini ancak ekonomik koşulların yetersizliğinden dolayı alamadıkları için mali müşavirin yapacağı işi kendileri öğrenerek yaptıklarını belirtiyor. Bir başkası, Fas’a yaptığı gezide gördüğü kooperatif yapılanması örneklerinden etkilendiğini belirterek, kooperatiflerin Türkiye için bir kalkınma fırsatı olduğuna inandığının altını çiziyor.

Kooperatiflerin istihdam alanı yaratmakla birlikte tarımsal kalkınmaya katkıda bulunduğu da aşikâr. Ankara’dan bir örnek, kendilerini tanımlarken *“Bir köylüyüz, hiçbir sermayemiz yok, toprak bize ne verirse sermayemiz o”* şeklinde dikkat çekici ifadelerle kooperatiflerin toprağın işlenmesine katkısını işaret ediyor.

Antalya’da görüşülen bir kişi, *“Biz üretmekten yanayız. Makarnalar ve eriştelere üretiliyoruz. Biz kimseden başış istemiyoruz, satın alsınlar ürünlerimizi. Yeter ki çalışalım”* sözlerini dile getiriyor. Artvin’den bir kooperatif kurucusu ise şehirde lif, yazma gibi el işi ürünler ören kadınların para kazanma çabalarını desteklemek adına kurulduklarından bahisle, kadınlar için açtıkları yolu “Balık tutmayı öğretmek” benzetmesiyle tanımlıyor.

Diyarbakır’dan bir kurucu ise maddi kazancı az olmasına rağmen olağanüstü bir çalışma temposuyla çalıştıklarından bahsettikten sonra bu çalışma motivasyonunu “Kendilerinden sonra gelecek gençlere ve çocuklara istihdam alanı açma” olarak ifade ediyor. Aynı kişi, kooperatif kurulduktan sonra çok fazla katılım talebi geldiğini, bu kadar talebi karşılamamanın imkânsız olacağı için kooperatif üyelerini semt özelinde sınırlandırdıklarını da belirtiyor.

Diğer yandan kooperatiflerin kadınlara açtığı ekonomik özgürlük alanının bir tür “özgürlüklerini satın alma” biçimine dönüştüğü de düşünülüyor. Kooperatifçilik faaliyetlerine başlangıçta muhalefet eden erkeklerin, kadınların kazandıkları paraların kayda değer miktarlarda olduğunu gördükçe muhalefetlerini çekip desteğe başladıkları da görüşülen farklı kişiler tarafından dile getiriliyor.

Evden Çıkmak ve Bireyselleşmek

Kooperatif çalışanlarının ekseriyetini, daha önce herhangi bir mesleği fiilen yürütmemiş ve kendini “ev hanımı” olarak tanımlayan kadınlar ve emekli kadınlar oluşturuyor. Ev hanımı kooperatif üyelerinin çoğunluğunu, hayatlarının önemli kısmını ev içinde, genellikle eş ve toplum baskısı altında, ev içi iş yükünün tamamını üstlenerek ve hiçbir ücret ya da karşılık almadan geçirmiş kişiler teşkil ediyor. Kooperatifler ev hanımlarına evden çıkmak, eve ne zaman girip çıkacağına kendi karar vermek, iş için ayracağı zamanla ev işleri için ayracağı zamanı kendi inisiyatifle birbirinden ayırmak gibi kazanımlar sağlayarak bireyselleşme imkânı sunuyor.

Kenar mahallelerde yaşayan ev hanımı kadınların, kent merkezinde yaşayan çalışan kadınlara göre zamanlarını kendileri için kullanma konusunda özgür olmadığı, gündüz saat 15.00’ten itibaren günlerini çocuklarına ve kocalarına adanmaları gerektiği ve bu yüzden akşamları sosyalleşmelerinin imkânsız olduğu da sıklıkla vurgulanıyor. Bu durum, katılımcı gözlemci tarafından “kadınların yalnızlaştırılması” olarak tanımlanıyor.

Evden çıkmak, kooperatifler sayesinde kadınlar için “meşru” bir zemine oturabiliyor. Hakkâri’deki görüşülen kadınlar, kooperatife yeni başladıkları zamanlarda çevreleri tarafından yadırgandıklarını, kendilerine “Bu kadınlar ne yapıyor, tek başlarına nasıl Antalya’ya giderler, çocuklarını bırakıp gitmemeleri gerekir” gibi eleştirilerin yöneldiğini ifade ediyor. Çevredeki insanlar arasında kooperatifte çalışan kadınların eşlerini telefonla arayarak bu tür eleştiriler yapanların bile olduğu belirtiliyor. Buna karşın yine ilginç bir şekilde Hakkâri örneğinde, en büyük desteği eşlerinden alan kadınlardan bazılarının kendi meşruiyetlerini kendilerinin kazandığı görülüyor. Antalya’da görüşülen biri ise sosyal olarak epey gelişmiş olduğunu hissettiği-

ni, evde boş oturacağına çalışma hayatına atılmayı tercih ettiğini ve kendisindeki gelişimden sonra çocuklarının bile kendisiyle gurur duyduğunu ifade ediyor. İzmir’de görüşülen birinin “istirdiyenin içindeki inci” metaforuyla yaptığı benzetmesi, kadınların daha evvel fark edilmeyen potansiyellerinin evden çıktıktan sonra fark edildiğine, kendilerinin “işe yarar” hâllerleriyle tanıttıklarına dair ifadeleri, bu durumu gösteren örnekler arasında yer alıyor. Daha önce resmî bir çalışma hayatı olmadığını söyleyen bir başka görüşülen kişinin, insanlarla iletişiminin bile farklılaştığını, konuşma tarzının değiştiğini not düşmesi de yine aynı durumun örnekleri arasında.

“Kişilerle göz teması kurmaktan dahi kaçınan arkadaşlarımız gazetelere röportaj verip televizyonda canlı yayına çıkabilir hâle geldi.”

İzmir, Gıda Mühendisi, 52 yaş

Antalya’dan bir katılımcı, ailesini ziyaret için gittiği Ankara’da düğün, cenaze gibi toplantılarda karşılaştığı eski dost ve akrabalarının bile kendisine karşı tutumunun değiştiğini, eskisinden daha fazla saygı gördüğünü anlatırken ortaya çıkan manzara, yine İzmir’den bir başka örnekle paralellik gösteriyor. İzmir’de görüşülen kişi, kooperatif üyelerinin sağladıkları faydaları aktarırken, İzmir’e yeni taşınmış ve kooperatife başlamış bir üyenin “Artık telefon defterim var. Kahve içecek arkadaşlarım var” dediğini ve kooperatif çatısı altında başlayan ilişkilerin nasıl dayanışma ve sosyalleşmeyle sonuçlandığını açıklıyor. Diğer yandan yine İzmir’deki mülakatlardan birinde görüşmeciler kooperatifin “eşitleyici” tarafına dikkat çekerek “Aramızda ilkokul mezunu da üniversite mezunu da akademisyen de var. Herkes birbirinden bir şeyler öğreniyor” ifadeleriyle kooperatiflerin kapsayıcılığını

Birlik ve Dayanışma Duygusu

“Kadın kadının yurdudur. Biz bu motto ile devam ediyoruz.” (İzmir, Mali Müşavir, 44 yaşında) sözlerini sarf eden görüşmecinin söylediklerinden hareketle, kooperatif yapılanmalarının en dikkat çekici yanının, ekonomik destekle beraber, kadınlar arasında dostluk bağlarının oluşmasını ve güçlenmesini de sağlamaları olduğu görülüyor.

Görüşmelerde pek çok katılımcı, kooperatifleri, sıkıntılarını ve sorunlarını konuştukları, rahatladıkları, âdeta terapi merkezi görevi ifa eden yerler olarak gördüklerini ifade ediyor. Böylece gündelik yaşamlarında evleriyle, çocuklarıyla yahut farklı konularla ilgili yaşadıkları problemleri büyümeden çözdüklerini belirtiyorlar. Diğer yandan kooperatifler, kadınlar arasında birlik ve dayanışma duygularının güçlenmesini, kadınların hayatlarındaki daha majör problemlerin dayanışma sayesinde bertaraf edilmesini de sağlıyor. Örneğin kooperatiflerin, şiddet gören kooperatif üyelerinin bilinçlendirilmesi, yasal haklarının öğretilmesi ve gerekli durumlarda yasal haklarının birlikte aranması, eşinden ya da başkalarından korktuğu için ev içi şiddete boyun eğen kadınların desteklenerek kurtarılması gibi fonksiyonları olduğu görülüyor. Bu bahiste dikkati çeken hususlardan biri de **kadınların siyasi tutum farklılığı, sosyoekonomik durum farklılığı gibi ayrılıkları sorun etmeksizin, kadın paydasında buluşabildiklerinin ifade edilmesi.**

“Birbirinden bambaşka yaşamları olan kadınların birbirlerine nasıl destek olduğunu yani politik olarak da belki farklı düşünen kadınların nasıl destek olduğunu gördük. Ciddi anlamda bir dönüşümün mümkün olduğunu gördük.”

Ankara, Sivil Toplum Çalışanı, 28 yaş

“Kadınların kamusal alanda güvenirli-

ğinin olması gerekiyor. Kadın kamusal alanda görünür olduğu andan itibaren erkekler daha çok geri çekiliyor.”

İzmir, Gıda Mühendisi, 52 yaş

Kadın kooperatifleri bir yandan da “geleceğe yönelik” yatırımlar, bir diğer deyişle “sürdürülebilir iyilik merkezleri” görevi yapıyor. Kooperatif üyelerinden bazıları, kurdukları yapılanmaları, kendilerinin ölümünden sonra dahi devam edecek ve ilçenin/şehrin yeni nesillerine devredilecek bir miras olarak görüyor. Bu anlamda çocuklara yönelik bazı yatırımlar ve atılımlar yaparak, çocukları ileride kooperatife dahil olmaya hazırlıyorlar. Beypazarı’nda bir kadın kooperatifi, ilkokuldan itibaren çocukların ortaokul ve lise eğitimlerine katkı sağlayıp ileride başarılı çocukları sisteme dahil etmeyi planladıklarını belirtiyor. Diyarbakır’da bir başka kooperatif, kooperatife gelip giden kadınların çocuklarının eğitimleri için girişimde bulduklarını, okula gönderdiklerini not düşüyor. Kurucu üye, aynı zamanda kendi çocuklarının da kooperatif çalışmalarına gönüllü olarak yardımcı olduğunu, diğer yandan kooperatif üyelerinin çocuklarını arıcılık kursuna göndererek eğitim almalarını sağladıklarını belirtiyor.

Kadın kooperatiflerinin “görünmeyen” ama çok önemli bir işlevi daha var, o da dezavantajlı grupları kapsaması. Bu işlevin altını çizen bazı kooperatif üyeleri, engelli bireylere kooperatif çatısı altında yer verdiklerini ya da yaşı çok ilerlemiş ve sisteme dahil olmak isteyen kadınları içlerine aldıklarını, hepsine çalışma imkânı tanıdıklarını belirtiyor. Diyarbakır’da bir kooperatif, engelli çalışanlar istihdam ederek onlara farklı çalışma alanı yarattıklarını, baklava börek gibi ana ürünlerin yapımında rol alması mümkün olmayan engellilerin ürün paketleme, ofis temizleme gibi işlerde istihdam edildiğini belirtiyor. Bu manzara, kooperatiflerin kadınları hem ekonomik hem de sosyal ola-

arak güçlendirmesinin çarpıcı bir örneğini teşkil ediyor. Diyarbakır'dan başka bir kooperatif kurucusu ise kuruluş amaçlarını ve devam etme motivasyonlarını eşitsizliklerin giderilmesi, çevresi, gücü ve imkânı olmayan kadınların da sahalarda rol almasına olanak sunulması olarak açıklıyor. Artvin'den başka bir örnek "toplum mühendisliği" yaptıklarını, dul ve hasta kadınları himaye ettiklerini, yetim ya da yoksul çocuklarla ilgili bir yardım faaliyeti söz konusu olduğunda organize aracılık ettiklerini not düşüyor.

Kadın kooperatiflerinin bazı kadınlar için bir tür sosyal dayanışma biçimine dönüştüğü görülüyor. "İnsana dokunma", "mutlu etme", "sevgi ışığı" gibi anahtar sözcüklerle sarf ettikleri ifadelerinde bazı üyeler, kooperatifte yer almanın ticari amaçlardan daha fazlası olduğunu belirtiyor. Hem ihtiyacı olan başka kadınlara maddi-manevi yardımcı olmak hem de ülkeye-vatana borcunu ödemek gibi duygusal motivasyon kaynakları olduğunu dile getiriyorlar. Bununla birlikte, kadın kooperatiflerinin, buldukları şehirde yaşayan

kadınların bireysel olarak ticari girişimlerde bulunması için rol model hüviyeti de kazandığı da görülüyor. Kooperatif üyesi olmasalar bile üretim yapabilen kadınların dükkân açarak iş hayatına atıldığına dair örnekler mevcut.

Görüşülen bir kişi, *kooperatiflerin kadınların demokratik haklarını öğrendikleri yerler* olduğunu belirtirken, düzenledikleri genel kurullarda da "çarşaf liste, açık zarf, kapalı tasnif" yöntemini uygulayarak demokratik seçim yapmaya özen gösterdiklerini dile getiriyor.

Kooperatiflerin önemli bir özelliği de **farklı kesimlerden kadınları birlikte kapsamaları**. Görüşülen kadınlardan biri bu durumu şöyle özetliyor:

"AKP'li olan da var, MHP'li olan da var, CHP'li olan da var, HDP'li olan da var. Bir araya getiriyoruz pazarlarda."

Ankara, STK Gönüllüsü, 28 yaş

Dijital Okuryazarlık

Kooperatif üyelerinin yeni dönemde (kooperatif çalışmalarına başladıktan sonra) dijital okur yazarlıklarının gözle görülür biçimde arttığı, ayrıca dijital mecraları etkin kullanmaya başladıkları gözlemleniyor. Katılımcıların yeni dönemde kullanmaya başladıkları dijital imkânlar arasında; internet üzerinden satış, internet ve mobil bankacılık kullanımı, çevrim içi kargo takip işlemleri, sosyal medya kullanımı ve finansal okuryazarlık gibi kazanımlar yer alıyor.

İnternet üzerinden satış

Görüşme yapılan kooperatiflerden biri, kooperatifi öncelikli olarak e-ticaret sitesi şeklinde kurduklarını, evde üretim yapan kadınların ürünlerini satmak için internet sitesi kurarak

işe başladıklarını belirtiyor. Buna benzer başka örnekler de mevcut. Diğer yandan internet üzerinden satışı tamamen kooperatife girdikten sonra öğrenen üyeler de var. Instagram üzerinden satış yaptıklarını belirten görüşmeciler en çok Instagram ve Trendyol mecralarını kullandıklarını belirtiyor.

İnternet bankacılığı ve mobil bankacılık

Kooperatiften sonra hayatının değiştiğini belirten kadınlardan bazıları, bu değişimlere örnek olarak "Birçok işlemi hızlıca internetten yapabilme" kazanımı sağladıklarını belirtiyor. Buna en büyük örnek olarak da internet bankacılığını veriyorlar. Para transferleri için bankaya gitme, sıra bekleme, ATM'ye gitme gibi meşguliyetlerden kurtulmanın kazandırdığı

zamanın, üyelerin diğer aktivitelere daha rahat odaklanmasını sağladığı görülüyor.

Kargo takibi

Kadın kooperatiflerinin çoğunun ürünlerini sabun veya örtü gibi el işleri ya da tarhana, erişte, kuru baklava gibi ev yapımı yiyecekler teşkil ediyor. Bu tür ürünler farklı şehirlere kargolanıyor. Dolayısıyla, dijital okur yazarlığın faydalarından biri de üyelerin kargo takip işlemlerini internet üzerinden yaparak müşterilerine rahatlıkla bilgi akışı sağlayabilmesi.

Sosyal medya kullanımı

Dijital okuryazarlığın kadın kooperatifleri üzerinde en büyük etkilerinden biri de sosyal medyanın etkin kullanımı. Facebook üzerin-

den kooperatiflerini ve ürettikleri ürünleri tanıtmaya; Instagram üzerinden ise hem tanıtmaya hem de satma alanı bulabiliyorlar. İzmir'den bir katılımcı, tüm bu kazanımların yanında pandemide Zoom üzerinden toplantı yapmayı da öğrenerek işleyişlerini iyice geliştirdiklerini not düşüyor. Katılımcılar aynı zamanda, bu etkinlikleri diğer kooperatifleri tanıma, başkalarıyla tanışma ve yüz yüze görüşme öncesinde iletişim kurup bilgi alışverişi yapma amacıyla da kullandıklarını belirtiyorlar.

Finansal okuryazarlık

Diyarbakır'da görüşülen bir kişi, bilgisayar kullanımını öğrendikten sonra kapasite raporu, maliyet analizi gibi mali muhasebe becerilerini öğrendiklerini dile getiriyor. Bu sayede finansal işleri yaptırmak için ayrıca bütçe ayırmaktan kurtulduklarını da belirtiyorlar.

Kültürel Aktarım

Kadın kooperatifleri bir yandan da kültürün yaşatıldığı, yeni yetişen nesillere el sanatlarının ve gastronomi varlıklarının öğretildiği okullar görevini de ifa ediyor. Yörelere mahsus hamur işleri, el işleri, peynir yapımı gibi bilgi ve beceri gerektiren üretim sahaları, kadın kooperatifleri sayesinde geliyor ve yeni ustalar kazandırıyor. Örneğin Artvin Hopa'da görüşülen bir kişi, babaanneden öğrenilen Laz böreği tarifinin kooperatif sayesinde yeni nesillere aktarıldığını ifade ediyor. Mardin'de görüşülen bir kadın ise kooperatiften önce de gastronomi ile ilgilendiğini, babaannesinden ve annesinden kalma

kadim reçeteleri devam ettirmek istediğini, diğer yandan şehre gelen Suriyeli mültecilerin yemek kültürüne dair çalışmalar yaparken kooperatifle tanıştığını ve çalışmalarına burada devam ettiğini aktarıyor.

Mardin'den bir başka kooperatif kurucusu bu durumu, Türkiye'nin her yerine sürekli olarak yöresel ürün gönderdiklerini belirterek, "Her evde bir Mardin var" sözleriyle ifade ediyor.

“Ortak Akıl” Kültürü

Kooperatifler, çeşitli sosyoekonomik gruplara mensup eğitilmiş-eğitimsiz, genç-yaşlı, deneyimli-deneyimsiz birbirinden farklı insanları bir araya getiriyor. Katılımcı demokrasi ahlaki tam da bu noktada devreye giriyor. Kooperatiflerde herkesin ekonomik olarak eşit paydaş olduğu gibi, herkes karar mekanizmalarında da eşit söz söyleme hakkına sahip ve kararlar

demokrasiyle alınıyor. Bu zaruret de tabii olarak birlikte karar alıp ortak akıl üretmeyi beraberinde getiriyor. Görüşmelerde Mardin’den bir katılımcı, Mardin’deki bir kadınla İtalya’daki bir kadının aynı olduğunu, her ikisinin de kadın olduğunu hissettiğini belirterek, bir araya gelip güçleri birleştirmenin önemini anladığını dile getiriyor.

Başarı Hikâyeleri

Kadın kooperatifleri, kadınların istihdamı ve güçlenmesiyle birlikte o kadınların ailelerine yönelik birtakım iyileşmelerin yaşanmasına da vesile oluyor. Örneğin, bir kooperatif mensubu yürüme engeli bulunan kızını kooperatiften elde ettiği gelirle tedavi ettirdiğini söylüyor. Bir başka örnek de kooperatif üyelerinin, kooperatife destek veren yabancı uyruklu bir üyenin oturma izni sorununu çözmesi. Bir diğer örnekte de kooperatife sık sık gelmesine rağmen uzun süre ara veren bir üyenin evde şiddet gördüğünden şüphe edip kooperatifte yer alanların bu konunun denetim ve takibini yaptıkları vaka.

Kooperatif içindeki üyelerden ve yakın çevrelerinden destek talep ederek çocuklar için kütüphaneler oluşturmaları, köy okullarına ve ana sınıflarına eksiklerinin giderilmesi için destek sunmaları gibi başarı hikâyeleri de mevcut.

Kooperatif üyesi olmayan, olmak istemeyen ya da olmak istediği hâlde imkânları el vermeyen kadınların ayağına giderek ürünlerini alıp, kooperatifte satıp gelirini yine kadınlara verdikleri dayanışma örnekleri de var. Bu tür organizasyonlar için gerektiğinde kadınların, üretim malzemelerini evlerine kadar götürdükleri belirtiliyor. Bu aynı zamanda bir bilinçlendirme ve sosyal sorumluluk çalışması olarak da ele alınıyor.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE KADIN
KOOPERATİFLERİ

TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ VE KADIN KOOPERATİFLERİ

Kooperatifler kurulurken, aynı bölgede ikamet eden ve ortak noktaları “sivil toplum” katılımı olan insanların bir araya geldiği de gözlemleniyor. Farklı alanlarda çalışan sivil toplum örgütü üyesi/gönüllüsü kadınların toplanıp kurduğu kooperatifler var. Bu toplanmadaki esas amaç ve gündem “kadın yoksulluğuna çözüm” arama olarak ifade ediliyor. Ankara’dan sivil toplum gönüllüsü bir kooperatif kurucu üyesi bu çözüm arama ihtiyacını şu sözlerle dile getiriyor:

“Kadınların giderek yoksullaştığı ve çok ciddi şekilde kadına yönelik şiddetin arttığı; kadınların güçlenerek evin içerisinden çıkmasının zorlaştığı bir dönemden geçiyoruz. Doğrudan kadın bedenine yönelik saldırıların da arttığı yani aslında iktidar tarafından

da hedef gösterildiği bir dönemden geçiyoruz. Böyle bir dönemde aslında politik olarak kadınların ekonomik güçlenmesine hedef alan bir şey kurmak en doğrusu gibi geldi ve bu nedenle bu altyapıyla yola çıkıldı.”

Ankara, Sivil Toplum Gönüllüsü, 28 yaş

Kadın kooperatiflerinin, toplumsal cinsiyet eşitliği açısından olumlu katkılar sunduğu gözlemleniyor. Bu olumlu katkılar; kamusal alana dahil olma ve erkeklerle eşit pozisyonda hissetme, ekonomik şiddetten sıyrılma, bilinç artışı ve şiddeti tanıma, ev içi işlerde görev paylaşımı, eğitimler ve bilinçlendirme çalışmaları, ataerki yapıdan sıyrılma, kendi kendini yönetme, yereldeki kadınların katılımı ve kadın düşmanlığı ile mücadele başlıkları altında ele alınabilir.

Kamusal Alana Dâhil Olmak ve Erkeklerle Eşit Pozisyonda Hissetmek

Görüşmelere katılan kooperatif mensubu kadınlardan birçoğu, yaşadıkları şehirde vali, belediye başkanı, kaymakam gibi erkek mülki amirlerle ve iş adamlarıyla, muhtarlarla, esnafla rahatça muhatap olmaya başladıklarını, çekimselliklerini attıklarını belirtiyor. Kooperatif üyeliğinden önce “ev hanımı” kimliğine sıkışmış, fikirlerine danışılmayan ve evdeki emekleri dışında varlıkları dikkate alınmayan kadınlar, kooperatiflerden sonra erkeklerle olan ilişkilerinde kendilerini “değersiz” hissetmekten kurtulmaya başlıyor, konum kazanıyorlar ve öz güvenleri artmaya başlıyor.

“Bizim belediyelerle birçok şeylerde iş birliğimiz oldu. Hâliyle toplantılara katılıyoruz. Yeri geliyor iş adamları ile

aynı masaya oturuyoruz. Yani bu bizim için bir artı. Pazarlık yapmayı öğreniyoruz. Acemi oluyoruz ilk zamanlarda sonra gittikçe öğreniyorsun. Bu kadar ev hanımı da muhasebeciye döndü.”

Antalya, Ziraat Mühendisi, 50 yaş

Bir başka kooperatiften kurucu üye, “En başta yapamazlar diye küçümsediler bizi; şöyle yapın böyle yapın diye akıl verdiler. Biz zaten birçok eksliğimizin farkındaydık. Yanlışlar yapa yapa doğruları öğrendik” diyerek bunun bir süreç olduğuna işaret ediyor. Kadın kooperatiflerinde aktif rol almanın, kadınların sosyal yaşamdaki pozisyonuna yadsınmaz katkılarının olduğu rahatlıkla söylenebilir.

İzmir’de görüşülen biri, tarımsal kalkınma yerine kadın kooperatifini tercih etmelerinin sebebini erkeklerin kadınları ikinci plana atmasından kurtulmak olarak açıklarken, erkek egemen yapılarda kadınların karar alıcı pozisyona getirilmediğini, hatta erkek yöneticilerin kooperatiflerde sayısal üstünlük sağlamak için konuyla alâkası olmayan eşlerini üye yapmak gibi yöntemlere başvurduklarını belirtiyor. Artvin’de görüşülen bir kişi ise bu durumu “Erkek mec-

lislerinde kadınların sözü yoktur. Biz bu kooperatifle o söz hakkını almayı kazandık” sözleriyle açıklıyor.

Kooperatiflerin özellikle köylerden gelen ve el yapımı ürünler yapan kadınların çarşı, pazar gibi kalabalık alanlarda kendilerini gizleme, ürünlerini kendileri yapmıyormuş gibi ikinci plana çekilmeye çalışma gibi reflekslerini kırdığı da dile getiriliyor.

Ekonomik Şiddetten Sıyrılma

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en büyük sebeplerinden biri; kadın ve erkek arasındaki gelir dengesizliği sebebiyle kadınların erkekler tarafından ekonomik şiddete maruz bırakılması. Kadın kooperatifleri, kadınlara ekonomik özgürlük imkânı sağlıyor. Böylece, kendi kazancını sağlayan kadınların, ev ekonomisi ve karar alma mekanizmaları üzerinde söz sahibi olma imtiyazı doğuyor. Daha önce evden çıkmak için eşlerinden izin istemek durumunda olan kadınlar, kooperatif çalışmalarından sonra istedikleri zaman işleri için evden çıkabilmeye başladıklarını ve evden çıkmak için mazeret gösterme zuretinden kurtulduklarını belirtiyor. Bu hususta daha da olumlu bir örnek, kadınların sadece yaşadıkları şehirdeki işlerine gitmede değil, şehir dışındaki fuarlara ve toplantılara katılma konusunda da özgürlük kazanması. Hakka-

ri’den katılan bir kooperatif temsilcisi, söz gelimi “İşim var iki günlüğüne Van’a gideceğim” dediğinde eşinin itiraz etmediğini, daha önce böyle bir imkân olmadığını belirtiyor. Aslında bu durum İzmir’e, yani Türkiye’nin Batılı kabul edilen şehrine kadar aynı şekilde seyrediyor. Daha önce kendi ait para harcama imtiyazı olmadığı için ekonomik şiddete maruz bırakılan, masraflarını karşılayan koca, baba, kayınvalide gibi figürler tarafından domine edilen kadınlar, çalışmaya başladıktan sonra bu kısıktan kurtuluyor.

Diyarbakır’dan bir katılımcı, erkeklerin rakip kooperatif kurarak sadece alış-satış yaptıklarını, kendi ürünlerini alıp kâr koyarak satmayı önerdikleri olayı, “*Senin sırtından geçineyim diyorlar. Biz de kabul etmedik*” sözleriyle aktarıyor.

Bilinç Artışı ve “Şiddeti Tanıma”

Kadın kooperatiflerinin kadınların ev içerisinde yaşadıkları şiddetin açığa çıktığı bir yer olma nosyonu üstlendiği açık şekilde görülebiliyor. Bu gerçek, farklı katılımcılar tarafından ifade ediliyor ve kooperatiflerin kadınların yaşamına sunduğu bir katkı olarak dile getiriliyor. Ankara’daki bir kooperatif katılımcısı, kadın mücadelesinin eskiden sahip olduğu “kadın düşmanı yapılanma” imajından kurtulup, meşru bir zemine oturmasının bu dayanışma duygusunda katkısı olduğunu, “*Kadınlar bir araya*

geldikçe güçlendiklerini görüyorlar” sözleriyle dile getiriyor.

Yapılan görüşmelerde bazı kooperatiflerde şiddete karşı bilinçlenme eğitimleri verildiği görülüyor. Düzenleyiciler bu eğitimlerde katılımcılara ilk kez “Şiddet görüyor musunuz?” diye sorduklarında, “Hayır, benim eşim dövmez” cevabı aldıklarını, katılımcıların psikolojik şiddet, ekonomik şiddet, duygusal şiddet ve dijital şiddet terimlerini bilmediklerini, eğitimler sayesinde-

de öğrendiklerini ifade ediyor. Yapılan görüşmelerde bir kooperatif temsilcisi bu durumu şöyle anlatıyor:

“Bunların farkına varınca kadınların çocuklarını yetiştirme şekillerinde de bir değişim oluyor. Kadın para kazandığı zaman, özgüvenli ve ayakları üzerinde durabilmeyi becerdiği zaman, o şiddetin karşısında duruyor. Yıllarca baskı

gördüğü şiddete karşı artık dur diyor.”

İzmir, Esnaf, 45 yaş

Başka bir katılımcı ise kooperatif işine başladıkları zaman özellikle annelik kimlikleri üzerinden eleştirilere maruz kaldıklarını, kayınvalideleri tarafından “*Çocuklarınızı bırakıp nasıl gideceksiniz!*” gibi suçlamalar yapıldığını ama kooperatif üyelerinin uzun zaman dirençle kooperatife devam etmeleri sayesinde bu suçlamaların keşildiğini ifade ediyor.

Ev İçi İşlerde Görev Paylaşımı

Katılımcılardan bazıları, kooperatif çalışmalarına başladıktan sonra eşlerinin evdeki işlerinin bir kısmını üstlendiğini, bu konudaki adaletsizliğin giderilmeye başladığını belirtiyor. Bazı katılımcılar, eşlerinin bulaşık, çamaşır gibi ev işlerinde hatırlatmaya gerek kalmadan kendi kendilerine düşünerek bu işleri yapmalarının öneminden söz ediyor. Bu, kadınlar açısından “zihinsel yük” (mental load) adı verilen iş yükünün azalması anlamına geliyor. Bazıları çocuk bakımı konusunda da eşlerinden destek aldıklarını belirtiyor.

Diğer yandan, kadın kooperatiflerinin toplum-

sal cinsiyet eşitliği üzerindeki etkilerini gözlemlerken, katılımcıların yaşadıkları bölgelere göre farklılıklar oluştuğunu not düşmek gerekiyor. Türkiye’nin Doğu illerinde ya da Orta Anadolu gibi kapalı toplumlara sahip illerde kadınların çalışma hayatına dahil olması, daha büyük ve majör farklar yaratıyor. Buna karşın kadınların zaten şehrin ve hayatın içinde olduğu Doğu Karadeniz illeri arasında Artvin’den bir kooperatif üyesi, “*Burada erkekler gitme dediği için gitmeyip evde oturacak kadın azdır. Erkek müdahalesi görmedik*” ifadelerini kullanıyor.

Eğitimler ve Bilinçlendirme Çalışmaları

Bazı kooperatif üyeleri, kendi çalışma alanları dışında, üyelerini ve gönüllülerini bilinçlendirmek, eğitim düzeylerini yükseltmek adına eğitim programları yaptıklarını belirtiyor. Bu programlar kapsamında direkt olarak toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik eğitimler de veriliyor; kadının rolü, erkeğin rolü, yerleşik rol algılarının değiştirilmesi hususları eğitimlerde işleniyor. “Pazara giden kadın”, “terlik giyen kadın”, “hafif kadın” gibi birtakım kodların yok edilmesine yönelik çalışmalar yürütülüyor. “Çalışan kadın” imgesinin aile ve toplum içinde daha güçlü ve saygın bir konum kazanması-

na yönelik bilinçlendirme çalışmalarının sonuç verdiğine ve kooperatif mensubu kadınların şehrin diğer kadınlarına rol model olduğuna dair görüşler paylaşılıyor.

Bir başka kooperatif üyesi de kadın kooperatiflerinin sosyal bir dönüşümde rol alabilme potansiyeline şu sözlerle işaret ediyor:

“Eğer kadın eğitilirse, bilinçlendirilirse, kadının yetiştirdiği kız çocuk da erkek çocuk da bilinçli olur... Orta As-

ya'dan gelen insanlar olarak ataerki-
liz. Genetik kodlarımızı değiştirmemiz
nesiller alacak. Şu anda bilinçlenme-
ye başlarsak bir sonraki, bir sonraki
nesil değişecek. Türkiye olarak ancak
bu şekilde düzelebiliriz.”

Antalya, Ziraat Mühendisi, 50 yaş

Kooperatiflerin aynı zamanda, şehrin diğer
kadınları açısından, kendileri kooperatife ka-

tilmasa bile kendilerine ait dükkân açmaları
ve ticarete girmeye cesaret etmeleri gibi so-
nuçları da oluyor. Diğer yandan görüşülen bir
kadının ifade ettiği, kadınların sürücü ehliyeti
almasına önyak olma çabası kayda değer. Bu-
nunla birlikte, görüşmelerden birinde, koope-
ratif çatısı altında yapılan eğitimleri protesto
eden erkeklerin olduğu belirtiliyor. Kadınların
bilinçlenmesi tehdit olarak görülüyor, ön yar-
gıyla yaklaşıyor, çevredeki erkekler tarafın-
dan “Siz böyle eğitim verdikçe boşanmalar ço-
ğalıyor” eleştirisine maruz kalınıyor.

Ataerki Yapıdan Sıyrılmak

Kooperatiflere katılmak istemesine rağmen eş-
leri ve eşlerinin aileleri tarafından büyük bir di-
rençle engellenen kadınların zaman içerisinde
bu direnci kırıp istikrarlı bir şekilde devam etti-
ği de yapılan görüşmelerde açığa çıkan notlar
arasında. Özellikle yoksulluk sorunu olmayan ve
kendilerini tanınmış aile olarak konumlandıran
geniş ailelerde bu baskı daha çok hissediliyor
fakat kadınların ısrarıyla çözümlerin sağlandığı
ifade ediliyor.

Diğer yandan başka bir katılımcı kooperatif faali-
yetlerini ataerki baskıdan kurtulmak için yıllarca
sürecek bir dönüşüm fırsatı olarak gördüklerin-
den bahisle şu önemli ifadeleri sarf ediyor:

baskılarıyla yetişmiş olmanın gelecek
nesillere aksaması aksetmesi da söz
konusu. Ben de çok otoriter bir ailenin
kızıyım fakat kişilerin, kadınların ya da
bireylerin mutlaka kendilerini geliştirip
değiştirip dönüşmesi lazım. Toplumu
da dönüştürüyorsunuz bu sayede. Böy-
le yetişmiş olmanın zafiyeti içerisinde
kendimizi bir nebze de olsa bir yerlere
attıysak bu bilgilerimizi de diğer birey-
lerle paylaşıyoruz, zararın neresinden
dönersen kârdır.”

“Ataerki toplumda yetiştiğimiz için aile

İzmir, Esnaf, 44 yaş

Kendi Kendini Yönetmek

Görüşme yapılan kadın kooperatiflerinden biri hariç hiçbirinde erkek üyeye rastlanmıyor. Yusufeli örneğinde kooperatifin kurucularından biri erkek ve bu durumu “Burada kadın erkek ayrımı yok” diye izah ediyor. Diğer meslek dallarında ya da kamuda çalışırken genellikle “erkek yönetici” modeli tarafından domine edilen kadınlar, kooperatif yapılanmalarına erkek sokmak istemiyor, dışarıdan aldıkları hizmetler dışında erkek paydaşla çalışmadıklarını belirtiyorlar. Mardin’den bir kooperatif temsilcisi bu durumu şöyle ifade

ediyor: “Emeği veren bizler, çarkı döndüren bizler... Dolayısıyla karar mekanizmalarında biz kadınların olması gerekiyordu. Tepeden bir yönetime, erkekler tarafından yönetime ihtiyacımız yoktu.”

Diğer yandan Antalya’dan bir katılımcı, yönetim şemalarında ast-üst diye bir hiyerarşi olmadığını belirterek, herkesin aynı anda her işe birlikte koştuğunu ve tüm üyelerin eşit pozisyonda olduğunu not düşüyor.

Yereldeki Kadınların Katılımı

Görüşme yapılan bazı kadın kooperatiflerinin yönetim merkezleri köylerde bulunuyor ve üyeleri arasında köyde yaşayan kadınlar yer alıyor. Hayatını daha önce hayvancılık ve ev hanımlığı ile geçiren ve köyden çıkma imkânı bulunmayan kadınlar, kooperatifler sayesinde

meslek ve gelir sahibi oluyor. Çanakkale’nin bir köyünde bu durumun örneği; tamamen hayvancılıkla geçinen ailelerden gelen kadınların yaptıkları el işleriyle bambaşka ve daha konforlu bir iş koluna geçişleriyle sağlandığı şeklinde veriliyor.

Kadın Düşmanlığı İle Mücadele

Bir katılımcı, kadınların müşterek toplumsal algı ile “çatışmacı”, “entrikacı” gibi birtakım etiketlere maruz kaldıklarını ve bunların “hücrenin hafızası”

ile aktarıldığını ve erkekler tarafından öğretildiğini, ancak bunların kadın dayanışması ile bertaraf edilebileceğini hatırlatıyor.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KURUMLARLA İLİŞKİLER VE
BÖLGELER ARASI DİYALOG

KURUMLAR VE BÖLGELER ARASI
DİYALOG, SİVİL TOPLUMLA İLİŞKİLER

KURUMLARLA İLİŞKİLER VE BÖLGELER ARASI DİYALOG

Yerel Yönetimle ve Kamuyla İlişkiler

Yerel ve merkezî yönetimin özellikle de kadın kooperatiflerini özendirmek, desteklemek gibi politikaları mevcut. Görüşmelerde ülke genelinde kadın kooperatiflerinin “belediye ya da valilik desteği ile kurulan kooperatifler” ve “bağımsız kooperatifler” olarak ikiye ayrıldığı gözlemleniyor. Bu ayırım, kooperatiflerin yerel yönetimlerle ilişkileri üzerinde belirleyici rol oynuyor. Türkiye’nin her yerinde kimi belediyeler kendi imkânlarını seferber ederek kendi uygun gördükleri kadınların kooperatif kurmasını teşvik ediyor. Buna karşın karşıt görüşte olanları ya da bağımsızların kurdukları kooperatifler kendi kurdukları kadar belediyelerin radarına girmeyebiliyor. Bu, bazı kooperatiflerin ürün için pazara daha kolay ulaşabilmesini ve hâliyle sürdürülebilirlik anlamında gücünü artırsa da bazı katılımcılar için de özellikle desteğin sürmemesi durumunda yönetemedikleri bir süreç oluşmasına sebep oluyor.

Öte yandan, yerel yönetimlerin ya da mülki amirliklerin devletin verdiği hibeleri almak ya da kadın istihdam oranını kâğıt üzerinde yükseltmek üzere manuel olarak kooperatif kurdukları, kooperatifleri nicelik olarak artırıyor ancak nitelik olarak içi güçsüzleştiriyor ve sürdürülebilir olmasını önüyor.

“Kadın kooperatifleri çoğalsın, nasıl çoğalacak kadın kooperatifleri? Çoğalır tabii ki, köşede oturuyorlar, üreten falan yok. İsterse 10 binlere ulaşsın, ne faydası var? Sonra üretmeye başladık. Arabamız yok Ankara’ya götürmeye. Yani kadın kooperatifleri konuluyor ama bu kadın kooperatifleri ürettiklerini nasıl pazarlayacak, kim götürecektir, kim getirecek? Sonra otobüslerle mal

götürdük Ankara’ya biz.”

Ankara, Girişimci, 39 yaş

Çanakkale’de kendilerini “taban hareketi” olarak tanıtan bağımsız bir kooperatif temsilcisi, her gelen belediyeyle gidip görüştüklerini, ücretini ödemedi pazar yeri almayı kabul etmediklerini ve belediye yetkililerine yaptıkları işin siyasi bir hareket değil bir kadın istihdamı meselesi olduğunu anlatmak ihtiyacı duyduklarını ifade ediyor. Ve *“Biz hiçbir partinin arka bahçesi olamayız”* sözlerini sarf ediyor.

Bir başka kooperatif üyesi de *“Her belediye her kooperatifle çalışmıyor. Belediyelerin çalışacakları kooperatifleri neye göre seçtiklerini bilmiyoruz”* derken bir başkası durumu şu şekilde anlatıyor:

“Türkiye’de kooperatifçiliğin ölme sebebi siyasetin bulaşmasıdır... Ama kadın kooperatiflerine bulaşmasını ben istemiyorum. Kadınlar kooperatifin ne olduğunu kendi öğrenir. Kendilerini ortaya koyarsalar, bir erkeğe muhtaç olmadan bunu yapabilirlerse eğer o zaman önlenebilirler.”

Trabzon, Sosyolog, 63 yaş

Isparta’dan bir kooperatif üyesi belediyelerin uygulamalarını, fuarlarda yer bulamama gibi sorunları şu sözlerle ifade ediyor:

“Belediye başkanlarının çatışması yüzünden buradaki kadınlar mağdur

oldu. Biz buradan Isparta'ya değil de Antalya'ya stant açmaya gittik. Isparta'da o kadar stant açıldı. Bizim belediye başkanımız a parti, b parti olduğu için bizi davet etmediler, almadılar.”

Isparta, Ziraat Mühendisi, 35 yaş

Yukarıda söz edilen durum, fuarlar özelinde, Antalya'da da başka bir şekilde yaşanıyor. Antalya'da açılan fuarda, il ve ilçe belediyelerinin kendilerine yakın bulmadıkları kooperatifleri ziyaret etmemesi, şehir dışından üretim yapma özelliği olmayan bazı kooperatifleri fuara davet ederken, şehrin üretim yapan kooperatiflerini sadece görüş ayrılığı yüzünden ihmal etmesi şeklinde yaşadığı aktarılıyor.

Kooperatiflerin “devlet eliyle” kuruluşunda en büyük sorunun, belediyelerin ve valiliklerin kadınları kooperatifi kurma noktasında teşvik etmesi hatta yönlendirmesinin yanı sıra, kurulan bazı kooperatiflerin işlev görmemesi, üretim yapmaması ve istihdama fayda sağlamaması olduğu görülüyor. Bu şekilde kurulan kooperatifler niceliği artırıyor ancak nitelik olarak umut vaat eden bir resim vermedikleri gibi, kapanma ya da batma gibi durumlar da sorun teşkil ediyor. Kamu veya yerel yönetimlerin girişimleriyle açılan ya da kurulan kooperatiflerin sürdürülebilirlik noktasında sorunlar yaşadığı, bu durumun kadınlara yeni yükler oluşturduğu da görüşmelere yansıyor.

“Özellikle pandemi sonrasında benim ne yazık ki gördüğüm şöyle bir durum var; bazı kamu ve siyasi oluşumlar, diyorlar ki kadınlara kooperatif kurun. Fakat sizin üretecek bir şeyiniz yoksa ve siz başkası tarafından bir şekilde kurdurulduysanız, bunun sürdürülebilirliğini sağlamanız zor”.

İzmir, Gıda Mühendisi, 52 yaş

Kooperatiflerin yerel yönetimlerle ilişkisinin Güney ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde farklı bir hüviyete bürünerek “kayyum öncesi-kayyum sonrası” diye niteleyebileceğimiz sorunlar doğurduğu gerçeği görüşmeciler tarafından vurgulanan konular arasında. Atanan kayyumların seçilmiş belediye başkanının çalıştığı kurumlarla iletişimi kestiği, yeni örgütlenmelere destek verdiği, bu yüzden bazı kurumların piyasa sıkıntısı yaşadığına dair örnekler dile getiriliyor.

Diğer yandan sorun yaşamadıklarını, kamuya yöneticilerinden ve mülki amirlerden destek aldıklarını, hibelerden yararlandıklarını belirten kooperatifler de mevcut. Artvin'in Hopa ilçesinden bir görüşmecinin bu meseleye yönelik sözleri dikkate değer:

“Herkes üzerimize titriyor burada. Geçen cuma günü iftar yemeği verdik. Sayın kaymakam, başsavcım, emniyet müdürüm, hepsi geldiler. Şurada sokakta çok güzel kurduk masamızı. Öyle kendimiz işler, el emeği her şeyimizi yaptık. Çok da keyif aldık. Onlar da bizi saydılar geldiler. Hani biz bürokraside falan hiç tıkanmadık. Bu konuda çok avantajlıyız.”

Artvin, Girişimci, 44 yaş

Antalya'dan bir başka kurucu ise maddi desteği ürün satışı ile aldıklarını şu şekilde ifade ediyor:

“Mesela Tarım İl Müdürlüğü'nün yemekhanesine mantı veriyorum. Mantı aslında vermeyebilir. Mantı pahalı bir ürün, hani o söz bize destek vermek için. Patent, Kalkınma Ajansı, Tarım Kalkınma Ajansı var. Bir ara Sağlık Müdürlüğü'ne ürün verdik.”

Antalya, Emekli, 50 yaş

Kurumlar ve Bölgeler Arası Diyalog, Sivil Toplumla İlişkiler

Kadın kooperatiflerinin en büyük destekçilerinin yine kadın kooperatifleri olduğu araştırma kapsamında yapılan görüşmelerden anlaşılıyor. Kooperatiflerin, birbirleriyle haberleşerek farklı alanlarda birbirlerine yardımcı olduğu görülüyor:

- Kuruluş aşamasında bilgi paylaşımı
- Kurulduktan sonra da devam eden mevzuat, prosedür gibi soyut konularda deneyim paylaşımı ve yol gösterme
- Birbirleriyle ürün takası
- Kendilerinde bulunmayan ürünler için müşterileri diğer kadın kooperatiflerine yönlendirme

Bu iletişim ağının coğrafi biçimi üç şekilde ele alınabilir:

- 1) Aynı şehir içindeki kadın kooperatifleri
- 2) Aynı bölge içindeki kadın kooperatifleri
- 3) Türkiye'nin bir ucuyla diğer ucu arasındaki kadın kooperatiflerinin tanışma ve iletişimi

Kadın kooperatifleri, sivil toplum kuruluşlarıyla da dirsek teması hâlinde. Bu temas bazı kooperatifler için anlamlı bir desteğe tekabül ederken bazı kooperatifler daha içlerine kapalı ve dışarıdaki sivil toplum yapılanmasından uzak şekilde gerçekleşiyor. Yapılan görüşmelerde kadın kooperatiflerinin destek gördükleri sivil toplum kuruluşları arasında başlıca iki kuruluş dikkat çekiyor: Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV) ve onun kurduğu SİMURG. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde, kooperatiflerin bu iki

sivil toplum örgütünden eğitim desteği, ürün satışı için sanal ve reel pazar desteği, kapasite geliştirme eğitimi ve liderlik eğitimi gibi programlar aldıkları görülüyor.

KEDV¹⁴, kendisini, eşitsizliklerin ve yoksulluğun olmadığı toplumlara yaratacak değişimlerin, dar gelirli kadınların kolektif, katılımcı gücü ve dönüştürücü liderliği ile gerçekleşebileceğini inanan bir kurum olarak tanıtıyor. KEDV ayrıca, 2000 yılında sessiz sedasız başlattıkları Kadın Kooperatifleri Hareketi ile bugün, Türkiye'nin her yerinde yılda on binlerce kadına eriştiğini belirtiyor. KEDV, bu yaklaşımı ve faaliyetleriyle, 2001 yılından beri kadın kooperatifleri için çatı bir sivil yapılanma olarak konumlanıyor. 2002 yılında kurulan ve yayınladığı "Kooperatifleşme El Kitabı ve Kooperatif Ana Sözleşmesi" ile dikkat çeken SİMURG¹⁵ ise kadın kooperatiflerini bir araya getiren, buluşmalar düzenleyen ve Kadın Kooperatifleri Birliği'ni kuran sivil toplum örgütü olarak faaliyet gösteriyor.

Ayrıca farklı iller ve kooperatifler özelinde farklı farklı sivil toplum kuruluşlarından alınan irili ufaklı destekler de kaydediliyor. Kadın Emegi ve İstihdamı Girişimi, TURKONFED, Sabancı Vakfı, Habitat Derneği, Kadın ve Demokrasi Derneği, Kalkınma Ajansları bu kurumlar arasında zikrediliyor. Uluslararası kurumlardan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (UNDP), özel sektörde ise bazı bankaların girişimcilik kapsamında kooperatiflere yaptığı destekler olduğu da belirtiyor.

14. <https://bit.ly/3k6ln4w>

15. <https://simurg.org.tr/hakkimizda>

Kooperatif üyelerinin geneli, buldukları şehirdeki ya da tanıştıkları diğer şehirlerdeki kooperatiflerle aralarında problem olmadığını, rekabete dayalı çekişme sorunu yaşamadıklarını belirtiyor. Bazı şehirlerde veya ilçelerde kooperatifler arası iletişimin epey ilerlemiş olduğu, âdeta “görünmez bir antlaşma” ile bir dayanışma ağı kurulduğu görülüyor.

“Biz birkaç tane kooperatif ile çok güzel çalışıyoruz. Bize bir sipariş geldiğinde, eğer biz üretemiyorsak, direkt başka kooperatiflere yönlendiriyoruz. Kooperatifin amacı bu aslında, sadece kendi kooperatifini değil kadını düşünerek yönlendiriyoruz.”

İzmir, Mali Müşavir, 44 yaş

Benzer bir şekilde, Ankara’dan bir kooperatif Çanakkale Biga’daki başka bir kooperatifle iş birliği yaptıklarını, Hakkari’den bir kooperatif Antalya ile dirsek temaslarının olduğunu, Mardin’den bir kooperatif hem Mardin içinde hem Türkiye genelinde her ay farklı kooperatifleri misafir ettiklerini aktarıyor.

Diğer yandan kadın kooperatifleri arasında farklı şehirlerin birbirine misafir olması da söz konusu. Sosyal medyada ya da fuarlarda tanışan üyeler şehirlerarası yolculuklarla birbirlerini ziyaret edip hem çalışmalarını hakkında bilgi alışverişi yapıyor hem de bu şekilde farklı şehirler hakkında ön yargılarını kırıyorlar.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SORUNLARA YAKLAŞIM

SORUNLARA YAKLAŞIM

Kooperatif Üyelerinin Yaşadıkları Sorunlar

Kadın kooperatiflerinin ekonomik kriz dışında yaşadıkları en önemli güçlük, Türkiye’de kooperatifçilik mevzuatındaki belirsizlikler ve kurucu üyelerin mevzuatı bilmemesi, el yordamıyla öğrenmeye çalışması olarak gözleniyor. Kooperatiflerin hem Ticaret Bakanlığı’na hem de Tarım Bakanlığı’na bağlı olması mevzuatla ilgili belirsizlikler doğuruyor, bu belirsizlikleri aşmak, kurulum aşamasında kooperatiflerin önüne çıkan en büyük engeli oluşturuyor. Türkiye’de zaten çok fazla örneği bulunmayan ve henüz yaygınlaşmamış olan kooperatifçilik sistemi, ortada sarıh bir mevzuat ve işleyiş biçimi olmadığı için, kooperatif kurma teşebbüslerini zorlaştırıyor.

“Mevzuat olarak ciddi değişikliklere ihtiyacımız var. Çünkü bizi, Ticaret Bakanlığı olarak, şirket gibi görüyorlar. Aslında bakarsanız bizler birer sosyal kooperatifiz. Yani vergilendirme açısından. Biri başkan olsun diye kurulacak bir yer değil burası, ya da bir tır kazandırılacak bir yer değil. Mesela belediyeler bir kooperatif kuruyor, birini de başkan koyuyorlar başına, sen başkansın diyorlar ama böyle bir dünya yok. Yani bunun amacı ve özü bu değil. Ve eğer ki sizin üretime dayalı bir ekonominiz yoksa, yani bir birlikteliğiniz yoksa bunu yapabilmeniz de mümkün değil. Yani siz bunu ekonomiye katma, katma değerli ürün üretmek zorundasınız.”

İzmir, Gıda Mühendisi, 52 yaş

Kadın kooperatiflerinin yaşadığı en büyük problemlerinden biri de ekonomik güçlükler ve üret-

tikleri ürünlerin satışından doğan %18’lik vergi mükellefiyeti. Bu bahiste, Tarım Bakanlığı ile Maliye Bakanlığı’nın bir protokol imzalamasını öneren kurucu üyeler, *“Bizi KDV’den muaf tutsunlar. Sermayesi büyük şirketlerle aynı kefeye koymasınlar”* diyerek taleplerini dile getiriyor. Bir örnekte, sadece kooperatifin imalathanesini faaliyete geçirebilmek için Tarım İl Müdürlüğü’nden izin belgelerini almanın (kuruluş tarihinde) 120.000 TL gibi büyük bir maliyet yükü getirdiği görülüyor. Bazı kooperatif temsilcilerinin para kazanamadıkları, ceplerinden harcama yaptıklarına dair serzenişleri ise azımsanmayacak boyutlarda.

Uluslararası kurumların hibelerinin yaşamsal önemi yadsınamaz. Ancak bu tür hibelerin de uygulamada sorunlar doğurduğu, karşılıksız olmadıkları için geri ödemede özellikle vergilendirmede kadın kooperatiflerinin sırtına ek bir yük oluşturduğu görülüyor.

Kooperatif üyeleri, kuruluş aşamasında mevzuat harici işleyişi bilmedikleri için de zorluklar yaşadıklarını belirtiyor. Ankara’da görüşülen birine göre ise en büyük sorunun kooperatif üyelerinin kendi içlerinde birbirlerinden haberdar olmaması, ayrıca şehir ve ülke düzeyinde kadın kooperatiflerinin iletişimsizliği olduğu belirtiliyor.

Kooperatif kurulurken üyeler sadece bir seferliğine düşük miktarda katılım payı ödüyor ve bunun dışında mükellefiyetleri bulunmuyor. Ancak, kooperatiflere katılmaya gönüllü olan ama kooperatif yapılanmasının mahiyeti hakkında yeterli bilgiye sahip olmayan üye adayları, özellikle ticari yapılanmanın doğurabileceği olumsuz sonuçlar konusunda çekimser davranıyor. Dolayısıyla, kooperatifin ticari olarak başarısız olması ve batması hâlinde kendilerinin borç altına gireceğine dair yanlış bir zanna sahip olan ve bu yüzden çekimser davranan üye adaylarını bilgilendirmek gerekiyor.

Kadın kooperatiflerinin karşılaştıkları zorluklardan birinin de yeni kuruldukları aşamada yaşadıkları malzeme eksikliği ve personel eksikliği olduğu görülüyor. Çoğu ev hanımlığından gelen ve saha bilgisi olmayan kadınlar, özellikle servis gerektiren iş alanlarında amatör kaldıklarını belirtiyor.

Bazı kooperatif temsilcileri, ilginç bir şekilde, yaşadıkları tüm sıkıntılara ilaveten **“erkek kıskançlığı”** sorunu yaşadıklarını ifade ediyor. Aynı şehirde erkeklerin kurdukları kooperatiflerin sürekli fesih olunmasına karşın kadın kooperatiflerinin ayakta kalması, cinsiyetler arası rekabete yol açıyor, bu durum da ayrı bir zorluk yaratıyor. Diğer yandan kadın olmanın bizzat kendisinin kültürel kodlar yüzünden zorluklara gebe olduğu sıklıkla vurgulanıyor. Artvin’de bir kadın bunu **“Artvin’de kadın olmak başlı başına en büyük zorluk”** ifadeleriyle dile getiriyor.

Yine Karadeniz’den bir başka örnekte görüşülen kişi, en önemli sorunun en başta yaşandığını, bu sorunun “bilgisizlik” olduğunu ifade ediyor. Ailesinin köyünde geçimini hayvancılıkla sağlayan köylülerin süt ve yumurta gibi ürünleri köye gelip üreticilerden satın alan bir kişiye düşük ücretle sattıklarını, aracının bu ticaretten büyük kâr edindiğini, buna karşın köylülerin kooperatif ya-

pılanmasını bilmedikleri için “riskli” bulduklarını ve kaçındıklarını kaydediyor. Görüşülen kadınlardan biri, aidat, üyelik ücreti, iflas etme gibi kulaktan dolma bilgilerin köylüler arasında bir tür kooperatif fobisine dönüşmesinin yanında **“Sorun eğitimlerin erkeklere verilmesi. Erkekler dinlemiyorlar. Aynı eğitim kadınlara verilse daha büyük gelişmeler olurdu”** sözleriyle durumu anlatıyor.

Kooperatiflerde zaman zaman üyeler arasında görüş ayrılıkları olabiliyor. Yapılan görüşmelerde genel olarak bu durumun probleme dönüşmediği, görüş ayrılıklarının ve politik tutumlardaki farklılıkların işleyişte sorun yaratmadığı saptanıyor. Kooperatifçiliğin 7 İlkesi kooperatif mensuplarınca biliniyor, sorun çıkaran durumlarda üyelere bu ilkelere bağlılık kuralı anımsatılıyor. Çanakkale’den bağımsız bir kooperatifin kurucu üyesi, **“Görüş ayrılıklarında ve çıkan sorunlarda 7 İlke hatırlanmalı, 7 İlke’ye başvurulmalı”** ifadelerini kullanıyor. Bir başka katılımcı da kooperatiflerinde farklı inançlardan ve görüşlerden üyeler olduğunu anlatırken, **“8 Mart mitingine hep birlikte katıldık. Bir teyzemiz yukarı çıkıp namazını kıldı, aşağı inip hadi 8 Mart’a!”** ifadelerini kullanıyor. Isparta’dan bir başkası ise politik görüş ayrılıklarını baştan bertaraf etmek için “kendi aralarında siyaset konuşmama” çözümünü geliştirdiklerini dile getiriyor.

Kadın Kooperatiflerinin Türkiye’nin Sorunlarına Bakış Açısı

Katılımcılar, Türkiye’nin en önemli sorunun ekonomik kriz olduğunu düşünüyorlar. Ekonomik krizin üretim maliyetlerini yükseltmesi, çalışmaları iş alanlarını direkt olarak etkiliyor. Bir görüşmecisi bu durumu **“Türkiye’nin en büyük sorunu ekonomi. Üç hafta önceye kadar gözlemeyi 15 liraya satarken şu anda tereyağı 130 liraya geldi. Zeytinyağı 70, 80, 90’lara geldi. Gözlemeyi 20 liraya satmaya başladım. Kadın ve çocuk gözle-**

me almak için geliyorlar, alsalar kuş gibi uçarak ayrılacaklar tezgâhta maddi gelir anlamında kazancı ekonomik kriz ortadan kaldırıyor” ifadeleriyle krizin kooperatifler için para kazanmayı engelleyici boyutuna dikkat çekiyor.

Ekonomik kriz sorununun kadın kooperatiflerini çalışmaları sahaya göre direkt ya da dolaylı şekilde etkilediği yapılan görüşmelerin neredeyse

tamamında sıklıkla vurgulanıyor. Un, tereyağı, şeker gibi ürünlerin maliyetlerinin yanında elektrik ücretlerinin de artması gıda üreticisi kooperatifleri derinden etkiliyor. Diğer yandan Isparta'da hediyelik eşya üretimi yapan bir kooperatif temsilcisi, alım gücünün düşüşü sebebiyle kendi ürünlerinin tüketiciler tarafından ikinci plana atıldığı, gıdaya olan ihtiyaç her durumda devam ederken hediyelik eşya, takı gibi ürünlerin eskisi gibi rağbet görmediğini belirtiyor. Bununla birlikte, ekonomik krizin ve pahalılığın nakliye masraflarını iyice artırdığı konusu, hemen hemen tüm görüşmelerde dile getiriliyor. Diyarbakır'dan bir kooperatif, ürünlerini kutulamak için Atatürk Orman Çiftliği'nden kullanılmış kutu rica ettiklerini, atık malzemelerle kendi ürünlerinin kargo paketlerini hazırladıklarını belirtiyor.

Kadınlar, kadına şiddet meselesini de ekonomik özgürlük başlığıyla birlikte ele alıyorlar. Şiddete maruz bırakılan kadınların çoğunun ekonomik özgürlüğe sahip olmadıkları için şiddete katlandıkları belirtiliyor. Bu doğrultuda, devlet tarafından kadınlara ekonomik destek verilmesi, kadınların zorunlu bağımlılıklarından kurtulması gerektiğini dile getiriyorlar.

Katılımcıların Türkiye'nin sorunları arasında ikinci sıraya koyduğu başlık da eğitim. Bir görüşmeci bu soruna *"Türkiye'nin en büyük sorunu eğitim. Eğitimin gerçekten büyük bir sorun olduğunu, devletin verdiği millî eğitimin içinde eğitim olmadığını düşünüyorum"* sözleriyle dile getiriyor.

Görüşülen kadınlar bu sorunların yanı sıra; işsizlik ve belli bir yaşın üzerindeki bireylerin istihdam edilememesi, erkeklik sorunu, kadın düşmanlığı, kadın bakanlığının olmaması ve kadınların Aile Bakanlığı'na sıkıştırılması meselelerini Türkiye'nin önde gelen sorunları arasında görüyor. Diğer yandan ülkenin tarımdan uzaklaşması ve üretimin yavaşlaması, ötekileştirme ve sağlık alanında yaşanan sorunlara da dikkat çekiliyor.

Katılımcıların toplumsal meselelere yaklaşımları katılımcıların politik duruşları, sosyoekonomik durumları ve karakter farklılıklarına dayalı olarak değişiyor. Fakat bu değişkenliğe rağmen katılımcıların büyük çoğunluğunun Türkiye'nin en büyük sorunu olarak ekonomik krizi gösterdiği aşikâr. Katılımcıların krizi yaratan sebepler konusunda görüşleri ikiye ayrılıyor. Birinci gruba göre ekonomik kriz, küresel bir krizin Türkiye'ye yansması, salt Türkiye'nin sorunu değil. İkinci gruba göre ise ekonomik kriz Türkiye'de yürütülen yanlış ekonomik politikaların sonucu ve Türkiye'nin sorunu. İkinci gruptaki görüşler ilk gruptaki görüşlere göre daha fazla paylaşılıyor.

Görüşmelerde katılımcıların toplumsal meseleler arasında "kadına yönelik şiddet" konusunda da duyarlı oldukları görülüyor. Kadın cinayetleri ve kadına yönelik şiddet olaylarının Türkiye'nin gündeminde yeteri kadar yer tutmamasına dikkat çekiyorlar, bu olumsuzlukları önlemek için çok daha büyük ve caydırıcı kanunlar yapılmasının ve önlemler alınmasının gerekliliğine vurgu yapıyorlar. Türkiye'nin en büyük sorunları arasında toplumsal cinsiyet eşitsizliğine işaret eden bir görüşmeci kadınların bastırıldığını, bastırılmanın da gelişimi engellediğini belirtiyor.

Ankara'da görüşülen bir kişi, yaşadıkları sorunlar arasında özerk olmamayı ve toplumsal meselelere tepki gösterme konusunda düşünce özgürlüğünün sınırlarına takılmayı gösteriyor:

"HES'lere karşı bir duruşumuzun olması, İstanbul Sözleşmesi'ne karşı bir söz söylememiz gerekiyor mu? O tereddütleri yaşıyoruz. Bunlar başka kesimler tarafından farklı algılanabiliyor. Oysa biz kadın yoksulluğu ile mücadele ediyoruz ve çözüm yaratmaya çalışıyoruz."

Ankara, Sivil Toplum Çalışanı, 28 yaş

ALTINCI BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre 2021’de Türkiye’nin kadın istihdamının oransal olarak erkeklerin yarısından daha az olduğu göz önüne alındığında, kadın kooperatiflerinin kadın istihdamına sağladığı katkı aşikâr. Kadın emeğinin değerlendirilmesi, kadınların ev içi üretimlerinin maddi kazanç dönüştürülmesi, cinsiyet kaynaklı çeşitli sebeplerle çalışma hayatına dâhil olamamış kadınların evden çıkması ve çalışmaya başlaması, kadın kooperatifçiliğinin en belirgin ve somut kazanımları olarak karşımıza çıkıyor. Kadın kooperatifleri bu yönüyle devletin kadın istihdamı konusundaki yükünü hafifletiyor, devletin yapması gerekeni yaparak kadınlara çalışma alanı açıyor. Diğer yandan daha soyut olarak irdelendiğinde kooperatifçilik, kadınlara pek çok farklı kazanımlar da sağlıyor. Yaşadığı şehirdeki diğer kadınlarla tanışıp sosyalleşme, ev içi şiddete maruz kalmayı azaltması, dijital okuryazarlık, öz güven ve kişisel alan, manevi tatmin gibi gözle görülür kazanımlar elde ediliyor. Bu avantajlar, kadınların sadece kendilerini değil çocuklarını ve ailelerini de olumlu etkiliyor, mütevazı bir sosyal dönüşümün fitilini ateşliyor. Kısacası, kooperatifler, kadınları güçlendiriyor, kendi ayakları üzerinde duran bireyler hâline gelmeye gönüllü kadınların ihtiyaç duyduğu alanı ve olanağı sağlıyor.

Kadın kooperatifçiliğinin irili ufaklı pek çok sorunu ve sıkıntısı olduğu söylenebilir fakat bunlardan en öne çıkan üç ana başlık; fon yetersizliği / maddi destek bulamama, mevzuat ve yöntem belirsizliği ile siyasi yapılanmaların kooperatiflere müdahalesidir.

Türkiye’deki genel kooperatif sektörünün dışında kalan, kamuyla ilişkileri zayıf olan, herhangi bir siyasi erki arkalarına almadıkları zaman hem maddi konularda yalnızlaşan hem de meşruiyet ispat etmek için ekstra çaba sarf etmeleri gereken kadın kooperatifleri, ilk paragrafta söz edilen kazanımları tüm bu engellere “rağmen” yaratıyor. Kadınların güçlenmesi ve sahaya çıkması için önemli bir nosyon üstlenen kadın kooperatifleri, bir miktar yasal düzenleme ve maddi destekle Türkiye’de kadınların yaşamlarında çok daha büyük olumlu etkiler yaratarak daha saygın ve anlamlı bir pozisyona kavuşabilir.

Kooperatifler, devletin sağlayacağı kaynaklara erişim için kurdukları mekanizmalar olmamalıdır. Kooperatifler, kurucuların kendi motivasyonlarıyla, ihtiyaç olarak görüp sahiplenmeleriyle kurulmalı, fon ve destek arayışı bu ihtiyaca binaen başlamalıdır. Bir diğer açmaz da kadın kooperatiflerinin sadece “kadınlara mahsus” iş alanlarının içine sıkışması tehlikesi. Ev yemekleri, el işleri, baklava börek yapımı gibi alanlarda faaliyet gösteren onlarca kooperatife karşın mimar kadınlar kooperatifi, eczacı kadınlar kooperatifi gibi mesleki kooperatiflere rastlanmıyor. Büyük resme bakıldığında kadınların gelişimine katkı sunan kooperatifçilik sektörü, bu açıdan bakıldığında kadınları yine sınırlı bir alanda hapsedmeye devam ediyor. Buna çözüm olarak farklı meslek kollarından nitelikli kadınların kooperatifleşmesi için teşvikler sunulmasına ihtiyaç var.

Sorunların Çözümüne Dair Öneriler

- En sık önerilen ve talep edilen husus, kooperatif mevzuatının bürokratik anlamda tek bir çatı altında toplanması, tüm işlemlerin tek merkezce yürütülmesi ve kurulma işlemlerinin kolaylaşması.
- Mevzuatta sosyal kooperatifçilik kapsamında tanınma talep ediliyor.
- %18 KDV mükellefiyetinin kaldırılması isteniyor.
- Talepler arasında; belediyelerin kooperatiflerle ortaklığının yasaklanması ve her gelen belediyenin hiçbir kooperatifi ayırmadan hepsine aleni destek olmasının yasa ile zorunlu tutulması yer alıyor.
- Kooperatif üyelerinden bazıları, Türkiye'nin çok yoğun şekilde göç alan bir ülke olduğuna dikkat çekerek, mülteci kadınların eğitime tabi tutulmasını öneriyor. Verilecek eğitimlerle ve kaynaştırma çalışmalarıyla, özellikle Suriyeli mülteci kadınların tıpkı Türkiyeli kooperatif çalışanı kadınlar gibi kooperatifleşebileceğini ve mevcut kooperatif yapılarına dâhil olabileceğine dair öneriler getiriliyor. Bu dönüşüm, Suriyeli mülteci kadınları misafir olmaktan çıkarıp üretime ve ülkeye ekonomisine katkı sunar hâle getirebilir.
- Kooperatif üyelerinin geneli, belediye ve valiliklerin kooperatifler arasında ayırım yapmadan pazar yeri gösterme, ofis mekânı verme, kira, doğalgaz gibi masrafların karşılanması hususlarında destek olmalarını talep ediyor.
- Büyük e-ticaret sitelerinde mağaza açmak için gerekli donanımı (stok ve kargo) sağlamaları için kadın kooperatiflerinin desteklenmesi öneriliyor.
- Kooperatiflerin gelirini çok yükselteceği düşünülerek, yurt dışına satış pazarı oluşturulması önerisi sıklıkla dile getiriliyor.
- Makina, lojistik destek, ekipman ve nakliye desteği başlıca talepleri arasında yer alıyor. Özellikle sıvı ürünlerin kargolanmasının zorluğundan dolayı maliyetlerin arttığını belirten üyeler, doğal ürünlerin kargolanması konusunda desteğe ihtiyaç duyuyor.
- Tanıtım desteği de talepler arasında yer alıyor. Web sitesi, sosyal medya, afiş, broşür gibi tanıtım materyallerinin üretilmesi ve bunlar için gerekli maliyetlerin sağlanmasına ihtiyaç duyuluyor.
- Desteklerin en az iki yıl ödemesiz olması da önemli talepler arasında yer alıyor.

